

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ELIÁŠ V NOVÉM ZÁKONĚ A APOKRYFNÍ LITERATUŘE

Mária Hládek

Katedra Nového zákona
Vedoucí práce: Mgr. Jan Amos Dus, Th.D.
Studijní program: B6141 Teologie
Studijní obor: Evangelická teologie
Praha 2015

Prehlásenie

Prehlasujem, že som túto bakalársku prácu s názvom *Eliáš v Novém zákoně a apokryfní literatuře* napísala samostatne a výhradne s použitím uvedených prameňov. Súhlasím s tým, aby práca bola zverejnená pre účely výskumu a súkromného štúdia.

Mária Hládek

V Prahe
29. apríl 2015

Bibliografická citácia

Eliáš v Novém zákoně a apokryfní literatuře [rukopis] : bakalářská práce / Mária Hládek; vedoucí práce: Mgr. Jan Amos Dus, ThD. – Praha, 2015. – 81 s.

Anotácia

Prorok Eliáš je v hebrejskej Biblii pokladaný za spravodlivého jednotlivca, ktorý nezakúsil smrť, ale bol vzatý do neba na ohnivom voze. Táto práca sa pokúša objasniť, ako sa s touto legendou vysporiadali Nový zákon a starozákonné pseudepigrafy v ich kontexte, ktorý je závislý na obrazotvornosti náboženského pozadia, v ktorom sa očakáva príchod Eliáša. Keďže sa spisy Nového zákona a starozákonných pseudepigraphov zaoberajú skutočným alebo fiktívnym kontinuum s hebrejskou bibliou, (ktorej kánon nemusel byť v dobe vzniku daného novozákonného alebo pseudepigrafného spisu uzavretý), priama narážka na proroka Eliáša vedie k tvrdeniam o povahe viery v období neskorého judaizmu a raného kresťanstva a o spôsobe akým sa tento legendárny materiál vyvíjal. Podľa toho na aké skutočnosti a osoby sa prorok Eliáš v daných spisoch vzťahuje a so stálym prihliadaním na náboženský kontext spisov, je možné dozvedieť sa, ktoré motívy týkajúce sa tejto postavy sa dajú pokladať v kresťanskom kánone za uzavreté a ktoré žijú ďalej vlastným životom v okruhoch, ktoré preberajú židovsko – kresťanské materiály.

Klíčové slová

Prorok Eliáš, starozákonné pseudepigrafy, Nový zákon, apokalypsa, modlitba, vzkriesenie, exemplum

Summary

The prophet Elijah is according to the Hebrew Bible understood as a righteous individual who did not die but was taken to heaven on a fiery chariot. This thesis attempts to clarify how the New Testament and the Old Testament Pseudepigrapha treat this legend in their own contexts which are dependent on the imagery of religious background in which Elijah is expected to return. Since both New Testament and the Old Testament Pseudepigrapha deal with possible or fictitious continuum with the Hebrew Bible, (canon of which was not necessarily settled at the time of creation of a particular New Testament or Pseudepigraphic writing), explicit mention of Elijah the prophet leads to assumptions about the nature of belief in the era of the late Judaism and early Christianity and the manner this legendary motif evolved. Depending on the phenomena and characters Elijah the prophet is dealing with in a particular writing and taking into account religious context of the writing, it is possible to find out which motifs touching this character might be considered to be brought to an end in the Christian canon and which are sort of autonomous in realms influenced by Judeo-Christian materials.

Keywords

Elijah the prophet, Old Testament Pseudepigrapha, the New Testament, apocalypse, prayer, resurrection, exemplum

Obsah

Úvod	6
1. Ježiš Kristus ako Eliáš	
1.1. Matúš	9
1.2. Marek.....	10
1.3. Lukáš	12
1.4. Ježiš Kristus ako Eliáš - zhrnutie.....	13
2. Ján Krstiteľ ako Eliáš	
2.1. Matúš	15
2.2. Ján.....	16
2.3. Ján Krstiteľ ako Eliáš – zhrnutie.....	17
3. V duchu a moci Eliáša	
3.1. Lukáš	19
3.2. Vitae Prophetarum.....	21
3.3. Umučenie a nanebovzatie Izaiáša	24
3.4. V duchu a moci Eliáša - zhrnutie.....	25
4. Premenenie	
4.1. Matúš	26
4.2. Marek.....	28
4.3. Lukáš	30
4.4. Premenenie - zhrnutie.....	31
5. Zostúpi hneď Eliáš?	
5.1. Matúš	33
5.2. Marek.....	34
5.3. Zostúpi hneď Eliáš? - zhrnutie	35
6. Eliáš ako exemplum	
6.1. Eliáš a napomenutie	
6.1.1. Lukáš	36
6.1.2. List Rímskym.....	39
6.1.3. Druhý Baruch	40
6.1.4. Eliáš a napomenutie - zhrnutie	42

6.2. Eliáš a modlitba	
6.2.1. List Jakuba	44
6.2.2. Helenistické synagogálne modlitby	44
6.2.3. (Grécka) Apokalypsa Ezdrášova	48
6.2.4. Štvrtý Ezdráš.....	50
6.2.5. Otázky Ezdrášove	52
6.2.6. Eliáš a modlitba - zhrnutie	54
7. Prídavky k starozmluvnému Eliášovi	
7.1. Vitae Prophetarum.....	55
7.2. Prídavky k starozmluvnému Eliášovi - zhrnutie.....	57
8. Eschatologický Eliáš	
8.1. Apokalypsa Eliášova (koptská)	57
8.2. Sibylla	62
8.3. Apokalypsa Ezdrášova	65
8.4. Apokalypsa Sofoniášova	66
8.5. Eschatologický Eliáš - zhrnutie	68
Záver	71
Zoznam literatúry	76

Úvod

Eliáš, prorok známy z hebrejskej biblie, vzatý do neba na ohnivom voze, práve svojim veľkolepým odchodom (a mnohým vyznávačským atribútom ako *skutočný prorok, spoločník chudobných, politický oponent a najmä človek rozprávajúci sa s Bohom*)¹ burcuje úvahy o svojom možnom návrate. Spolu s Mojžišom je jednou zo starozákonných postáv, ktoré boli rozličnými spôsobmi spojené s očakávaním eschatologických udalostí.² Cyklus príbehov o Eliášovi v Prvej a Druhej Knihe Kráľovskej,³ v spojení s textom Malachiáša,⁴ Deuteronomia⁵ (a deuterokanonickej knihy Sirachovca⁶), ktoré sú chápané ako určitá reflexia starších príbehov o týchto postavách a (okrem Sirachovca) sú súčasťou hebrejskej biblie, spustili v aj v neskoršej dobe ďalšie bohaté úvahy nad touto legendou, ktoré sa následne tiahnu nielen cez spisy Novej zmluvy, ale sú zachytené aj v apokryfnej literatúre a rabínskych spisoch,⁷ z ktorých všetky chcú byť chápané bezprostredne so Starou zmluvou v pozadí.

Eliáš má ako starozákonná postava vyskytujúca sa v týchto spisoch mimoriadnu úlohu. Slúži totiž ako „zväčšovacie sklíčko,“ keďže narazenie na neho poodhalí mnoho o povahe viery v období medzi jednotlivými testamentmi,⁸ prípadne v neskoršom období, keď sa kresťanské a židovské prvky

¹ XERAVITS, Wonders s.231

² EVANS, s.82

³ 1.Král. 17:1-2.Král. 2:12

⁴ Mal. 3: 22-24; Je otázne, či sú tieto verše pôvodnou súčasťou Malachiáša alebo až neskorším prídavkom, k cyklu dvanástich prorokov, alebo dokonca celej hebrejskej biblie, keďže sa vzťahujú ku dňu Hospodinovmu, ktorého motív sa tiahne cez *prorokov* a tvorí aj zavŕšenie dejín. Skrze spomienku *minulého* Mojžiša a *budúceho* Eliáša sa tak snaží nasmerovať pohľad čitateľov do minulosti aj budúcnosti. Mojžiš a Eliáš (môže sa myslieť aj jedna osoba) sú v tesnom závese, keďže Eliáš a je reprezentáciou Božej kritiky voči svojmu ľudu, ktorý narúša jeho zmluvu. Spojenie príchodu Eliáša a dňa Hospodinovho sa však nenachádza nikde inde v hebrejskej biblii. ASSIS, s.211-217;

V Septuaginte sa k Eliášovi nachádza prídavok *Tišbejský*, čo neskôr vedie k zaujímavým predstavám.

⁵ Deut 18:15-19

⁶ Sir 48:10

⁷ Talmud; Mišna - OHLER s.463-4; tiež Kumrán - POIRIER, Jesus s.358

⁸ MACDONALD, s.146

v daných spisoch voľne prelínali a zároveň sa voči sebe vymedzoval židovský a kresťanský kánon.

V katolíckom ponímaní sú *apokryfné* spisy tie, ktoré sa nepovažujú za kanonické. Ako *deuterokanonické* sa označujú tie knihy, ktoré boli prebrané zo Septuaginty. Protestanti však za apokryfné spisy považujú už aj skupinu deuterokanonických spisov a pseudepigrafy u nich označujú skupinu, ktorá je z pohľadu katolíckeho kánonu označená ako apokryfy.⁹ V tejto práci sa budeme zaoberať práve týmito apokryfnými (resp. pseudepigrafnými) spismi so stálym ohľadom na výskyt Eliáša v nich. *Pseudepigrafy* sú označením pre skupinu kresťanských a židovských nekanonických spisov pochádzajúcich z obdobia približne 300 p.n.l. až 200 n.l. napísaných pod menom určitej biblickej postavy. Písanie pod pseudonymom (z viac, či menej čestných pohnútok) bolo obľúbenou praktikou v intertestamentárnom období v kresťanských aj židovských komunitách.¹⁰ Táto literatúra zotrvala v kresťanských aj židovských kruhoch a zachovala sa aj v mnohých prekladoch (do gréčtiny, etiópčiny, sýrštiny, arménčiny atď.). Tieto spisy sú dôležitou súčasťou pochopenia obdobia raného kresťanstva a judaizmu obdobia Druhého chrámu, ktorých stopy sa v týchto dokumentoch nachádzajú.¹¹ Starozákonné apokryfy a pseudepigrafy však majú, okrem iného, spoločné to, že neboli prijaté do kánonu judaizmu a apokryfy (resp. deuterokanonické knihy) kanonický status získali len v kresťanstve.¹²

Táto práca sa však *nebude* zaoberať novozmluvnými apokryfmi, ktoré sú cieľenými kresťanskými pseudepigrafi, napísanými pod pseudonymom apoštola. Autorstvom (nadpisom) sú viazané výlučne na „novozákonné“ postavy, pričom apokryfy (teda pseudepigrafy) pochádzajú z ešte skoršej vrstvy v židovsko-kresťanskom vývoji, kedy sa od seba tieto skupiny len oddeľovali a ešte nemuseli „bojovať o srdce“ cirkvi.¹³ Tým, že tieto spisy vystupujú pod rúškom

⁹ ECO, Strom s.231

¹⁰ LEE MARTIN MACDONALD, s.344-345

¹¹ Tamže. s.143

¹² DAVILA, s.217-218

¹³ LEE MARTIN MACDONALD, s.342

starozákonnej postavy, sa sami ponúkajú k čítaniu v kontexte týchto osôb a ich časov a nesnažia sa budiť apoštolský dojem.¹⁴

Starozákonné pseudepigrafy spomenuté v tejto práci¹⁵ sa dajú rozdeliť na *apokalypsy* (Druhý Baruch, Sibylla, Štvrtý Ezdráš, Apokalypsa Ezdrášova a Otázky Ezdrášove), na (z nášho pohľadu) *prídavky k Starej zmluve* (Vitae Prophetarum) a *modlitby a žalmy* (Helenistické synagogálne modlitby).

Na základe explicitnej zmienky Eliáša sú dané výskyty, (ktoré by síce bolo možné posudzovať na základe viacerých kritérií), po pozornom zvážení rozdelené podľa toho, ako vidí popisované udalosti daný rozprávač. V prvom rade je rozhodujúce, či state, v ktorých sa Eliáš vyskytol, len preberajú starozákonnú (kanonickú) látku a rozširujú ju len o nové detaily (kap. Prídavky k Starému zákonu), alebo sa jedná o state, v ktorej Eliáš vystáva v kontexte nových udalostí, ktoré sa netýkajú jeho kanonického pôsobenia. Spisy, ktoré opisujú tieto nové udalosti, je ďalej možné rozčleniť podľa jednotlivého použitia výskytu Eliáša v nich, a síce, či sa jedná o Eliáša ako bližšieho určenia inej skutočnosti, a síce: *identity* inej osoby (kap. Kristus ako Eliáš a Ján Krstiteľ ako Eliáš) alebo ako „*modus*“ pôsobenia inej osoby (V duchu a moci Eliášovej). Ďalej podľa toho, či sa „kanonický“ Eliáš skutočne vyskytne v prerozprávaných udalostiach osobne (state o premenení) alebo je len bezprostredne očakávaný v špecifickom bode príbehu (pred smrťou Ježiša Krista), čo sú v oboch prípadoch z pohľadu rozprávača *minulé udalosti* a Eliáš sa v nich buď nachádza osobne alebo je osobná prítomnosť bezprostredne očakávaná. V ďalších kapitolách sú spomenuté miesta, v ktorých je Eliáš zasadený do menšej textovej jednotky (určitej ilustrácie) v rámci väčšieho celku (kap. Eliáš a napomenutie a Eliáš a modlitba). Posledné kapitoly sa sústreďia na Eliáša v spojení s udalosťami na konci vekov, a teda z pohľadu daného rozprávača sa jedná o *budúcnosť* (kap. Eschatologický Eliáš).

¹⁴ DAVILA, s.61

¹⁵ Pre účely tejto práce sú použité preklady (z rôznych jazykov, nielen hebrejčiny a gréčtiny) do anglického jazyka podľa „autoritatívneho“ textu *The Old Testament Pseudepigrapha vol.I./II.* Pokiaľ to je možné, sú pri bližšej analýze použité aj kritické vydania.

Pri každom zo pseudepigrafných spisov je uvedený stručný úvod, v ktorom je uvedený žáner, dátacia a pre orientáciu aj približný pôvod spisu (keďže u mnohých spisov je pôvod predmetom ďalekosiahlej diskusie a niekedy nie je vhodné prikláňať sa k jednému alebo druhému okruhu).¹⁶ Pre lepšiu orientáciu sú vždy uvedené jednotlivé verše¹⁷ *in extenso*, spolu s nevyhnutným okolím. Ku každej stati je uvedený iba výklad týkajúci sa Eliáša, nie výklad celej state. Spoločné znaky, ktoré zaradili daný oddiel do kapitoly, sú zhrnuté v priebežných záveroch smerujúcich ku všeobecnému záveru.

1. Ježiš Kristus ako Eliáš

1.1. Matúš

Mt 16:13-16

13 Keď Ježiš prišiel do krajov Cezarey Filipovej, spýtal¹⁸ sa svojich učeníkov: Za koho pokladajú ľudia Syna človeka? 14 Odpovedali: Jedni za Jána Krstiteľa, iní za Eliáša, zase iní za Jeremiáša alebo za jedného z prorokov. 15 Opýtal sa ich: A vy za koho ma pokladáte? 16 Odvetil Šimon Peter: Ty si Kristus, Syn Boha živého.

Na tomto mieste (presnejšie za hranicami Galiley, ktorú spravoval Herodes, ktorý si tiež o Ježišovi, Eliášovi a Jánovi Krstiteľovi *voľačo* myslí), po tom, čo Ježiš hlása kráľovstvo nebeské, ktoré je akosi nevyhnutne spojené s jeho osobou,¹⁹ vyvstáva otázka o Ježišovej identite smerujúca od širšieho publika až k učeníkom. Skrze toto publikum na scénu prichádzajú aj dobové predstavy o Eliášovi, ktorý je v tejto stati radený v jednej línii s Jánom Krstiteľom

¹⁶ The Old Testament Pseudepigrapha, vol.I., *Introduction* s.xxix (ďalej OTP)

¹⁷ Podľa slovenského evanjelického prekladu, - *Biblia. Písmo Sväté Starej a Novej zmluvy. Transcius Liptovský Mikuláš a Slovenská biblická spoločnosť Banská Bystrica, 2010*. Prípadné textové špecifiká relevantné pre túto prácu sú vždy spomenuté pod čiarou, podľa *Novum Testamentum Graece*. 28. rev. 2 v, Aufl. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2012.

¹⁸ ÉRÓTA – *Spytoval sa*; Použitie imperfektum zrejme naznačuje, že sa nejedná o jednorázovú otázku.

¹⁹ MRÁZEK, Mt. s.282-3

a Jeremiášom,²⁰ čiže výraznými starozákonnými prorockými postavami. Eliáš bol kvôli svojmu „odletu“ dobrým adeptom na návrat v posledných časoch a posledné časy sa zdajú byť aj výbornou príležitosťou na vzkriesenie týchto dávnych prorokov.²¹ Dav teda akoby tušil, že čosi s Ježišovým príchodom „visí vo vzduchu“, že azda nastal nový vek, a aj keď sa od Petra dozvedáme, že Ježiš (okrem iného) nie je fyzicky navrátiť sa Eliášom, od davu predsa prichádza čiastočne správna odpoveď, pretože Ježišova aj Eliášova služba sú svojim kritickým zameraním podobné. Ježiš odobruje Petrovu odpoveď, nie je nikým z vymenovaných a jeho funkcia je odlišná. V tejto stati teda existujú dve línie, ktoré sa dajú sledovať - Ježiš *je* typom proroka ako Eliáš, na druhej strane *nie je* len ním a zároveň *nie je* fyzicky navrátiť sa Eliášom (Eliáš Redivivus).

1.2. Marek

A. Mk 6:14-16

14 Aj kráľ Herodes počul o Ježišovi, lebo Jeho meno bolo už známe; hovorilo sa:²² Ján Krstiteľ vstal z mŕtvych, a preto pôsobí v ňom zázračná moc. 15 Iní hovorili: To je Eliáš, iní zase hovorili: To je prorok ako niektorý z prorokov. 16 Keď to však počul Herodes, povedal: Ján, ktorého som dal sťat', vstal z mŕtvych.

V evanjeliu podľa Marka sa nachádzajú dve debaty o tom, či je Ježiš Eliášom. Prvú iniciuje provinciálny vladár Herodes na tomto mieste, ktoré evokuje starozákonné dvorné príbehy,²³ a druhú učeníci.²⁴ Herodes je konfrontovaný so všeobecne prijímanými predstavami o tom, kým by mohol Ježiš byť, prípadne sám nad týmito možnosťami uvažuje, no napokon dospeje k tomu,

²⁰ Jeremiáš sa v tomto kontexte nachádza iba v Matúšovom evanjeliu. Ježiš Kristus sa svojmu kritickému pôsobeniu mohol javiť podobne ako Jeremiáš, ktorý tiež skončil ako mučeník.

²¹ HAGNER, s.467

²² ELEGON – hovorili var. ELEGEN – hovoril; Je otázne, či Herodes hovorí niečo iné ako *hovorí* ostatní.

²³ Napr. Ester 5:6; a Eliáš vs. Achab a Jezabel (ako obyvatelia paláca) v 1.Král. 18 a 19. Aspekt Eliášovej služby, ktorá je zameraná proti „palácu“, je obsiahnutý aj v ekumenickom preklade Sir 48:6 – *Kráľov si zrážal do záhuby a nafúkancov z ich pohoviek.* (KLINÉ – *lehátko, posteľ, nosítka*; čiže istý druh palácového inventára)

²⁴ Mk 8:27-30

že by sa mohlo jednať o Jána Krstiteľa, ktorý vstal z mŕtvych. V židovstve ani kresťanstve nenachádzame zmienku o tom, že by zabití proroci oplývali nejakou zázračnou mocou.²⁵ Samotná predstava o ožítí zabitých prorokov sa spája s eschatologickým zlomom, tušenie o ktorom sa po zvestovaní súdu Jánom Krstiteľom a po Ježišovej zvesti o Božom kráľovstve ešte intenzívnejšie hovorí.

Moc, v ktorej vystupuje Ježiš, teda môže pripomínať tú, ktorá sa čaká od eschatologického Eliáša, ktorý je opäť očakávaný v posledných dňoch.

B. Mk 8:27-30

27 Ježiš vyšiel spolu s učeníkmi do dedín Cezarey Filipovej. Cestou sa spýtal svojich učeníkov: Za koho ma ľudia pokladajú? 28 Odpovedali Mu: Za Jána Krstiteľa; iní za Eliáša a iní zase za niektorého z prorokov. 29 Potom sa ich opýtal: A vy za koho ma pokladáte? Odpovedal Mu Peter: Ty si Kristus! 30 Vtedy im prísne prikázal, aby o ňom nevraveli nikomu.

Táto perikopa sa nesie v podobnom duchu ako Hérodesovská stať. Možnosti toho, kým by mohol Ježiš byť, čitateľ pozná už od Herodesa a toho, čo sa hovorí. Je to zmŕtvychvstalý prorok, jeden z nich, alebo *ten* eschatologický prorok?²⁶ Tentoraz však naozaj dôjde k správnej identifikácii Ježišovej úlohy a vysloveniu Jeho mesiášskeho titulu. Ľudia v dedinách okolo Cezarey vidia Ježiša ako proroka, ktorý povstane na konci vekov, učenici však musia odpovedať sami za seba a iniciatívy sa opäť chopí Peter. Ak vyslovuje tento titul, môže byť ovplyvnený jedným z dobových modelov Mesiáša, ktorého príchod opäť znamená začiatok nového veku.²⁷ Novinkou nie je ani to, že je Ježiš pokladaný za zmŕtvychvstalého Jána, keďže zrejme zdieľali niektoré očakávania príchodu Božieho kráľovstva. Spojenie odchodu Eliáša a jeho opätovného príchodu ako predchodcu Hospodinovho dňa dokopy vedie k myšlienke, že by Ježiš mohol byť týmto prorokom (v epizóde o premenení sú to však zreteľne rozdielne osoby).²⁸

²⁵ POKORNÝ, Marek s.130; Naproti tomu Apokalypsa Eliášova pokladá umučeného a vzkrieseného proroka Eliáša ako toho, ktorý má moc a právo pri súde nad Antikristom.

²⁶ BORING, s.237

²⁷ POKORNÝ, Marek s.166

²⁸ DONAHUE– HARRINGTON, s.270

1.3. Lukáš

A. Lk 9:7-9

7 Aj tetrarcha Herodes počul o všetkom, čo sa dialo. A bol v rozpakoch²⁹, lebo niektorí hovorili, že to Ján vstal z mŕtvych; 8 iní zase, že sa zjavil³⁰ Eliáš, a niektorí, že ktorýsi z dávnych prorokov vstal z mŕtvych. 9 I povedal Herodes: Jána som dal sťat'.³¹ Kto je to teda, o ktorom počúvam také veci? A žiadal si Ho vidieť.

Zdá sa, že keď má Herodes vysloviť, s kým ma dočinenia, je zavše trochu rozpačitý. V tomto evanjeliu je však jasná deliaca čiara medzi tým, čo sa hovorí (aj keď to má na Herodesov úsudok mäťúci vplyv) vrátane toho, či je Ježiš Eliášom, a čo napokon vysloví Herodes – s Jánom je koniec, ostatné možnosti by sa azda dali posúdiť, ak by mohol Ježiša uvidieť osobne. Za úvahu možno Herodovi stojí možnosť, že sťatý Ján vstal zmŕtvych.³²

B. Lk 9:18-22

18 Keď sa (Ježiš) osamote modlil, boli s Ním len učeníci. Spýtal sa ich: Za koho ma pokladajú zástupy? 19 Odpovedali Mu: Za Jána Krstiteľa, iní za Eliáša, a zase iní (hovoria), že niektorý z dávnych prorokov vstal z mŕtvych. 20 Nato sa ich spýtal: A vy za koho ma pokladáte? Odpovedal Mu Peter: Za Krista, toho Božieho! 21 On im však prísne prikázal, aby to nikomu nehovorili. 22 Potom im hovoril: Syn človeka musí mnoho trpieť, musí byť zavrhnutý staršími, veľkňazmi a zákonníkmi, musí byť usmrtený a tretieho dňa vstať z mŕtvych.

V tejto stati opäť rezonuje možnosť zámény Ježišovej skutočnej identity s inými dobovými interpretáciami toho, kým bol. Tentoraz sa však konfrontácia

²⁹ DIÉPOREI – bol v rozpakoch; preskúmvajúci a úplne začudovaný; zmítorený

³⁰ EFANÉ – zjavil sa; zjavil sa – celkom adekvátne slovo na vyjadrenie možného výskytu Eliáša, ktorý neumrel, len bol vzatý.

³¹ APEKEFALISA – sťal som; aorist naznačuje, že s Jánom je to už „vybavené“.

³² DODS– BRUCE, s.528

s rečami kolujúcimi v zástupe odohráva iba medzi učeníkmi, ktorým by na rozdiel od Heroda mohlo byť o Ježišovej identite čo-to jasné. Ježišova otázka narážajúca na to, že by mohol byť pokladaný za Eliáša, vedie učeníkov k tomu, aby *čelili rečiam o Jeho identite*.³³

1.4. Ježiš ako Eliáš – zhrnutie

Ježiš v spojení s Eliášom sa nachádza iba v synoptických evanjeliách. S Ježišom sú konfrontované zástupy, ktoré stotožňujú Ježiša s Eliášom, spolu s Herodom ako postavou, ktorá sa nimi ľahko nechá zmiasť (a konečnej odpovede sa od Heroda tiež nedozvedáme). To, či je Ježiš Eliášom, sa však dozvedáme medzi učeníkmi, kde si berie slovo Peter. Táto správna identifikácia, (*nie* Ježiš ako Eliáš), vychádza od Petra, ktorý bol dôležitou postavou v ranej cirkvi, a tieto prehovory v evanjeliách sa dajú zaradiť do širšieho kontextu jeho rečí.³⁴ Tieto vystúpenia tvoria jadro kresťanského vyznania a sú smerované k židovskému ľudu a pracujú s novými možnosťami čítania Písom (a dobových legend o návrate Eliáša) vo svetle Ježišovho vzkriesenia.³⁵

Na druhej strane je najmä v evanjeliu podľa Lukáša významná rola Ježiša Krista ako *typu* starozákonného (Eliášovského) proroka, a síce takého, ktorý počas svojho pôsobenia uzdravuje, ale aj ako eschatologický prorok a učiteľ, ktorý interpretuje Písma. Na scénu prichádza nový ranokresťanský pohľad na staré písma, ktorý dovoľuje napätie medzi Ježišom ako prorokom a Ježišom ako Mesiasom, a autor tohto evanjelia si je práve tohto napätia vedomý a umne dávkuje publiku, kedy Ježišovo „mesiášstvo“ vyklíči práve z jeho úlohy ako proroka.³⁶ Lukášovo evanjelium pracuje s touto prorockou rovinou Ježišovho pôsobenia a nebeskú, resp. mesiášsku aktivitu vyvstávajúci z veľkonočných

³³Cyrl Alexandrijský, podle: JUST, Luke s.153

³⁴Sk 2:14-36; 3:12-26; 4:8-12; 5:29-32; 10:34-43

³⁵CROATTO, s.462

³⁶Tamže. s.452

udalostí prenecháva až Skutkom apoštolov.³⁷ Práve Lk 9:20 je miestom, kde takpovediac už aj v evanjeliu (ešte pred Skutkami) presakuje navonok to, že je Ježiš Mesiáš.³⁸ Po splnení svojej prorockej úlohy, ako je opísaná u Lukáša, sa však nestáva nebeským prorokom, keďže Mesiáš je záchrancom, na rozdiel od proroka, ktorý je len poslom.³⁹ Dá sa teda povedať, *áno* Ježiš ako *typ* Eliáša, ale *nielen* ako on. Ježiš u Marka a podobne u Matúša sa nespája s Eliášom ako takým, pozornosť sa skôr obracia na eschatologický osud Syna človeka - musí trpieť.⁴⁰

Napriek tomu, že prvá rabínska zmienka o Eliášovi ako o predchodcovi Mesiáša sa nachádza až v anonymnej poznámke v Babylonskom Talmude (najskôr z tretieho storočia n.l.) a je otázne, či sa dá toto očakávanie aplikovať aj na situáciu v prvom storočí, aj tak sa dá predpokladať, že sa viera v očakávanie Eliáša v období medzi vznikom Malachiáša a Sirachovca až do obdobia prvého storočia principiálne nezmenila, čo by znamenalo, že by sme ju predsa len už v prvom storočí (vrátane obdobia Ježiša a Jána Krstiteľa) hľadať mohli. Nejde teda o štandardné židovské chápanie vzťahu Mesiáša a Eliáša.⁴¹ Ak autori evanjelií ponímajú Eliáša ako predchodcu dňa Hospodinovho a Ježiša pokladajú za Mesiáša, prípadne za reprezentanta tejto eschatologickej udalosti, potom je pochopenie Eliáša v evanjeliách možné len v podobe *Eliášovského* typu proroka, čo však už nesúvisí iba s Ježišom Kristom, ale aj s Jánom Krstiteľom.

³⁷ Tamže.

³⁸ Tamže. s.453

³⁹ Tamže. s.454

⁴⁰ BORING, s.263

⁴¹ OHLER, s.463 naproti tomu FAIERSTEIN s.76 a s.86

2. Ján Krstiteľ ako Eliáš⁴²

2.1. Matúš

Mt 11: 13-15

13 Lebo všetci⁴³ proroci aj zákon až po Jána prorokovali. 14 Ale ak chcete prijať⁴⁴: on je Eliáš, ktorý má prísť.⁴⁵ 15 Kto má uši, nech počuje!

Eliáš v reči Ježiša Krista na tomto mieste bližšie upresňuje službu Jána Krstiteľa, nadväzujúc na dobové predstavy o jeho príchode a úlohu Jána Krstiteľa. Jeho postava je kladená akoby na pomedzie vekov - Božie pôsobenie skrze prorokov a zákon teraz vrcholia v ňom.⁴⁶ *Ježiš používa reč svojich adresátov - ak to tak chcete pochopiť*, ak inak nerozumiete (na rozdiel od Jána, ktorý sa nenechá presvedčiť na tento jazyk), tento Ján Krstiteľ je práve ten očakávaný Eliáš, nejedná sa však o navrátiťšieho sa proroka. Ján je eschatologickým prorokom v tom zmysle, že svojou službou v línii so starozákonnými prorokmi je zároveň aj tesným predchodcom Ježiša Krista, ktorý už patrí do nového veku Božieho pôsobenia. Podobne ako Eliáš ostro vystúpil proti Achabovi a Jezábel, Ján Krstiteľ vystupuje proti Herodovi a Herodiade. Ján Krstiteľ je teda aj eschatologickým „naprávačom“ keďže dáva veci na začiatku nového veku, ktorého počiatkom je pôsobenie Ježiša Krista, na pravú mieru.⁴⁷ Keď sa Ježiš na tomto mieste vyjadruje o Jánovi Krstiteľovi ako o Eliášovi, zároveň vyjadruje kristologické tvrdenie o sebe.

⁴² Pozri aj kap. Premenenie.

⁴³ PANTES – Mt prídavok oproti Mk; zdôraznenie

⁴⁴ THELETE DEXASTHAI – ak chcete *priať, uchopiť, vziať* –hebr. L-Q-CH; môže pripomínať *vzatie* Eliáša

⁴⁵ HÓ MELLÓN ERCHESTHAI – ten čo má prísť

⁴⁶ HAGNER, s.308

⁴⁷ MRÁZEK, Matúš s.187

2.2.Ján

Jn 1: 19-28

19 *A toto je svedectvo Jánovo, keď židia z Jeruzalema poslali k nemu kňazov a levítov, aby sa ho spýtali: Kto si ty? 20 Vyznal a nezaprel. Vyznal: Ja nie som Kristus. 21 I spýtali sa ho: Čo teda? Si Eliáš? Povedal: Nie som. Či si prorok? Odpovedal: Nie! 22 Povedali mu teda: Tak kto si?⁴⁸ Aby sme dali odpoveď tým, ktorí nás poslali: čo hovoríš sám o sebe? 23 A on povedal: Ja som hlas volajúceho na púšti: Vyrovnávajte⁴⁹ cestu Pánovi, ako povedal prorok Izaiáš. 24 A poslovia boli z farizejov; 25 opýtali sa ho teda: A tak prečo krstiš, keď nie si Kristus, ani Eliáš, ani prorok? 26 Ján im povedal: Ja krstím vodou, ale medzi vami stojí Ten, ktorého vy nepoznáte. 27 Ten, čo prichádza po mne, a ja nie som hoden rozviazať Mu remienky na obuvi. 28 Toto sa stalo v Betánii⁵⁰ za Jordánom, kde Ján krstil.*

Ján Krstiteľ, podobne ako Ježiš, musí čeliť rečiam vyslaných vyzvedačov⁵¹ o tom, kým v skutočnosti je (Eliáš je jednou z možností), a zhodou okolností je tento preslov prvým starozákonným citátom v tomto evanjeliu.⁵² Verše 19 - 28 sú prvou časťou celku Jánových vyznaní, ktoré svedčia o tom, ako Ján rozumie svojmu vlastnému poslaniu a poslaniu Ježiša Krista.⁵³ Ján z pohľadu autora evanjelia nemá byť ani v prenesenom zmysle pokladaný za *Eliáša* tak ako v ostatných evanjeliách,⁵⁴ čo na tomto mieste vyslovuje priamo Ján Krstiteľ osobne. Ján odmieta to, že by bol Eliášom, možno práve preto, že Židia práve na túto postavu vyčkávali a pritakanie ich jazyku by tiež nemuselo dopadnúť uvedomením si nových skutočností.⁵⁵ Mohol by snáď priamo povedať, že nie je

⁴⁸ TIS EI. Kto si. var. SY TIS EI – *Kto Ty si.* Zdôrazňuje naliehavosť otázky.

⁴⁹ Iz 40:3 - zmena oproti. textu LXX: HETOIMASATE – pripravujte; na EUTHYNATE - vyrovnajte

⁵⁰ EN BÉTHANIA var. BÉTHABARA / BÉTHARABA - Ján Krstí v zemi Arabov (?!), kam je umiestnený aj Eliáš vo Vitae Prophetarum.

⁵¹ V kontraste s *poslanými* Jánom Krstiteľom v Jn 1:6;33 a Ježišom v Jn 3:17; 34.

⁵² Jn 1:23 = Mt 3:3 (Tu to však Ján nehovorí sám o sebe), Mk 1:3 a Lk 3:4 (evanjelista odkazuje na Izaiáša); podobne Zachariáš o Jánovi Krstiteľovi, no zdôrazňuje sa skôr úprava nôh, pre cestu - Lk 1:79

⁵³ LINCOLN, s.110-111

⁵⁴ Mt 11:14 a 17:12, Mk 9:13

⁵⁵ DODS - BRUCE, s.693

žiadnym z tých mesiášov, ktorého Židia očakávajú, keďže by mohol byť kvôli svojmu pôvodu z kňazskej rodiny z kmeňa Árona pokladaný za jedného z nich.⁵⁶ Ján zároveň odmieta to, že by bol prorokom.⁵⁷ Jeho úlohou je byť hlasom, svedčiť.⁵⁸ Ján o sebe teda neuvažuje ako o *postave* (vrátane Eliáša), ale len ako o hlase. Otázka poslov o dôvode jeho krstu sa dá chápať v kontexte Ez 36:25 kde je len aktom, ktorý symbolizuje príchod konečného eschatologického očistenia.⁵⁹ To evokuje príchod súdu a jeho možnú identifikáciu ako eschatologického Eliáša, ktorý je predchodcom takého súdu.

2.3. Ján Krstiteľ ako Eliáš - zhrnutie

Jánov krst je natolko nezvyčajným úkonom, až sa spája s jeho menom – *Krstiteľ*, a práve kvôli krstu mohol byť pokladaný za proroka posledných časov, keďže sa od iných náboženských očistných úkonov líšil tým, že bol aktívnym krstom druhej osoby a bol to len jednorazový akt. Zároveň bol spojený s výzvou k obráteniu sa, k *prechodu* a s ohľadom na nastávajúci boží súd, pokrstený bol však od tejto katastrofy zachránený. Aj miesto, kde Ján tento krst vykonával, je späté s Eliášom, ktorý tu vykonal svoj „prechodový“ zázrak s plášťom.⁶⁰

Už na začiatku evanjelia podľa Marka⁶¹ je pri opise Jána Krstiteľa jasné, ako svojim odevom (srstený plášť a opasok) nápadne pripomína Eliáša,⁶² čo u okoloidúcich tiež mohlo naznačovať Jánovu eschatologickú funkciu.⁶³ Tento spôsob odievania mohol byť aj vedomým činom, poukazujúcim na to, ako Ján chce, aby bolo jeho pôsobenie chápané.⁶⁴ Betánia za Jordánom,⁶⁵ kde Ján krstí,

⁵⁶ SANDERS, s.88

⁵⁷ azda na spôsob Dt 18:15

⁵⁸ LINCOLN, s.110-111

⁵⁹ DODS - BRUCE, s.694

⁶⁰ 2 Král.2: 1-18; POKORNÝ, Úvod s.165

⁶¹ Mk 1:6

⁶² 2 Král.1:8

⁶³ OHLER, s.471

⁶⁴ JOYNES, s.460

⁶⁵ Jn 1:28

bola aj pútnikmi z Bordeaux pokladaná za miesto, kde bol Eliáš vzatý do neba.⁶⁶ Do obrazu Jána ako Eliáša zapadá aj postava Herodiady,⁶⁷ tým, že „hrá“ postavu hrišnej Jezábel.⁶⁸

Zatiaľ čo v evanjeliu podľa Matúša sa Eliáš nachádza v spojení s identifikáciou Jánovej služby, ktorú vyslovuje Ježiš a v evanjeliu podľa Jána v súvislosti s tým, ako Ján rozumie svojej vlastnej funkcii, v Markovi je Ján iba *incognito* Eliášom, tak ako je Ježiš skrytým Mesiášom.⁶⁹

Keď chce Ježiš popísať identitu Jána Krstiteľa, siaha po Eliášovi ako po *type* proroka.⁷⁰ Obraz Jána Krstiteľa, keď zároveň je aj nie je Eliášom, trápil Augustína aj Gregora Veľkého. Ján Krstiteľ nie je navrátiť sa Eliášom, prichádza však v rovnakom duchu – v moci Ducha Svätého. Akú ma Eliáš funkciu pred koncom vekov, takú funkciu má Ján Krstiteľ pred príchodom Krista. Eliáš neprichádza osobne, ale v duchu.⁷¹ Lukášovo evanjelium tiež nepriamo podáva obraz o Jánovi ako o Eliášovi, nepadajú však slová o ňom ako o Eliášovi, Eliášov duch iba legitimizuje jeho pôsobenie a ráz ešte pred jeho narodením.⁷²

Aj vo *Vitae Prophetarum*⁷³ je v jednom z kódexov spomenutá identifikácia Eliáša Tišbejského (ako je očakávaný podľa knihy Malachiáša) s Jánom Krstiteľom, a síce práve v príbehu o Malachiášovi, kde autor priamo v texte spája Jána Krstiteľa s Eliášom Tišbejským, predchodcom slávneho dňa Pána, čo

⁶⁶ OHLER, s.472

⁶⁷ Mk 6

⁶⁸ JANES, s.443

⁶⁹ Tamže. s.444

⁷⁰ *Typ* proroka slúži na zaradenie postavy do širšieho okruhu osôb s podobnými znakmi. Táto podobnosť slúži na poukázanie na konzistenciu a stálosť Božieho konania v dejinách. Skúmanie Eliáša ako typu však nemusí protirečiť aj jeho fyzickému návratu. Ján Krstiteľ môže byť Eliášom, ak Eliáša chápeme ako nebeskú postavu a zároveň Jána Krstiteľa bytostne ako *posla*, teda *anjelskú* postavu. Aj keď Origenes a Tertulián nesúhlasia s reinkarnáciou ako s typom vtelenia, Origenes však neodsudzuje tento *anjelský typ* vtelenia. JOYNES s.458nn

⁷¹ JUST, John s.60

⁷² Pozri kap. V duchu a moci Eliáša

⁷³ RECENSIO DOROTHEI, t.j. grécky rukopis (z 3.-4. st. n.l.) v ktorom sa nachádzajú časti *Vitae Prophetarum* hovorí o Jánovi Krstiteľovi: *Ajhla, ja vám posielam Eliáša, toho Tišbejského pred tým ako príde deň Pána veľký a zjavný, ako hovorí Pán Židom, a že ak aj chcete prijať o Jánovi (Krstiteľovi), on je Eliáš, ktorý má prísť.* podľa SCHERMANN, *Vitae* s.37; Ide explicitné stotožnenie Eliáša a Jána Krstiteľa v texte o živote *Malachiáša*, teda už o prebratie kresťanskej látky.

zaznieva priamo z úst proroka Malachiáša. Nový spôsob chápania textu Malachiáša, teda chápanie Eliáša ako predchodcu príchodu Mesiáša (a teda Hospodina) je teda v udalostiach prvého storočia pochopiteľný a nemusí znamenať zámenu⁷⁴ časov (príchod dňa Hospodinovho) a *určitej postavy* (Mesiáša), ale naopak, nové spojenie týchto označení.

3. V duchu a moci Eliáša

3.1. Lukáš

Lk 1:13-17

13 Ale anjel mu povedal: Neboj sa, Zachariáš, lebo vypočutá bola tvoja modlitba; manželka Alžbeta porodí ti syna; dáš mu meno Ján, 14 bude ti radostou a potešením a mnohí sa budú radovať z jeho narodenia; 15 lebo bude veľký pred Pánom; víno a opojný nápoj nebude piť a Duchom Svätým naplnený bude už od života matky. 16 Mnohých zo synov izraelských obráti⁷⁵ k Pánovi, ich Bohu; 17 on sám pôjde vopred⁷⁶ pred Ním v duchu a moci Eliášovej, aby srdcia otcov obrátil k synom⁷⁷, neposlušných k rozumnosti spravodlivých, a tak ľud hotový pripravil Pánovi.

Aj zvestovanie anjela o budúcom narodení tohto proroka otcovi Jána Krstiteľa pripomína zvestovanie Eliášovmu otcovi.⁷⁸ Možnosťou výkladu, po ktorej siaha aj Ambróz, je danie slov *o duchu a moci* do kontrastu s *telom*

⁷⁴ O „dopredu zataženom“ čítaní Mal 3:23-24 viac FEIERSTEIN, s.77

⁷⁵ EPISTREPSEI – obráti; podobne v Sir 48:10 (LXX) – EPISTREPSAI KARDIAN PATROS PROS HYION KAI KATASTÉSAI FYLAS IAKÓB – obráti srdce otca k synovi a obnoví synov Jáкова, zatiaľ čo v Mal 3:23 (LXX) – APOKATASTÉSEI KARDIAN PATROS PROS HYION KAI KARDIAN ANTHRÓPÚ PROS TON PLÉSION AUTÚ – obnoví (apokatastasis - obnovenie); evokujú príchod novej doby, keď dá prorok všetky veci na pravú mieru.

⁷⁶ PROSELEUSETAI – kráčanie pred Bohom, (aj v zmysle kňazského chápania Eliáša, ktorý kráča pre Bohom); – nemusí znamenať narážku na Jána ako predchodcu Mesiáša, len opis jeho prorockej povahy.

LONGMAN – GARLAND, Luke s.462

⁷⁷ EPISTREPSAI KARDIAS PATERÓN EPI TEKNA – Mal 3:24 (viď vyššie), SIR 48:10

⁷⁸ Vitae Prophetarum 21 (*Eliáš*)

a vyzdvihnutie toho, ako sa Ján Krstiteľ svojim neskorším pobytom na púšti vedome vyhýbal telesným potešeniam a tak sa nenechal nachytať nástrahami života, čo je spoločným znakom duchovného mučenia Jána Krstiteľa a Eliáša, okrem toho, že obaja boli prenasledovaní autoritami a podobné sú aj ich odevy (*nehovoriac o dodatku, že obaja boli aj údajne celibátnici*).⁷⁹ V každom prípade, Ján Krstiteľ nie je na tomto mieste nikým stotožnený s Eliášom, vystupuje len v jeho línii. Jeho služba má podobný ráz ako služba starozákonného proroka, Ján Krstiteľ je vyzbrojený tou istou mocou⁸⁰ - týka sa pravého uctievania Hospodina, tentoraz však už v kresťanskom kontexte, kde je Ján Krstiteľ predchodcom Mesiáša, ktorým je Ježiš. *Eliáš* na tomto mieste slúži ako odobrenie Jánovho pôsobenia, jeho významová príslušnosť k službe starozákonného proroka.

⁷⁹ JUST, Luke s.9

⁸⁰ MOWINCKEL, s.229

3.2. Vitae Prophetarum

Vitae Prophetarum sú spisom, v ktorom jednotlivé príbehy opisujú život starozákonných prorokov, zhruba sledujúc líniu – *o koho sa jedná, odkiaľ pochádza, kde a ako umrel a kde leží*. Niekedy sa však v materiáli okrem „kanonických“ zázrakov vyskytuje aj legendárny materiál. Aj keď existujú rôzne preklady tohto spisu, všetky sa odvíjajú od gréckeho originálu.⁸¹ Keďže niektoré kódexy vynechávajú obsiahlejšie časti (týkajúce sa práve Eliáša a jeho nasledovníka Elizea), ktoré sú závislé na Starom zákone, dá sa predpokladať, že tento kanonický materiál už nebolo treba duplikovať.⁸² Mnohé z legendárnych príbehov majú svoje paralely v rabínskej literatúre. Eliáš v tomto spise má význam aj z hľadiska datácie spisu, keďže je umiestnený do *zeme Arabov*, čo môže byť územie pod kontrolou Nabatejcov, ktorému učinil koniec rímsky cisár Trajan v roku 106 n.l., spis teda pravdepodobne vznikol ešte predtým.⁸³ Kvôli nedostatku narážok na historické udalosti sa však spis nedá dobovo zaradiť s úplnou presnosťou. Je však pravdepodobné, že spis bol najprv židovského pôvodu a neskôr prešiel kresťanskou redakciou.⁸⁴ Eliáš, okrem toho, že má v tomto spise aj vlastnú kapitolu, sa v tomto spise vyskytuje v spojení s Abdiášom, Jonášom a Elizeom.⁸⁵

⁸¹ OTP vol.II., s.379

⁸² SATRAN, s.51

⁸³ OTP vol.II., s.381

⁸⁴ RECENSIO DOROTHEI napr. používa v spojení s Eliášom novozmluvnú látku.

⁸⁵ V OTP je hlavným textom, podľa ktorého vznikol preklad, *Codex Marchalianus*. Je v ňom vynechaný text *Recensio Dorothei*, ktorý napr. Eliáša umiestňuje aj do života Malachiáša v podobe Jána Krstiteľa.

A. Vitae Prophetarum 9: 1-5 (Abdiáš)⁸⁶

1 Abdiáš bol z krajiny Šechem, z kraja Betcharam. 2 Tento muž bol učeníkom Eliáša a veľa kvôli nemu vytrpel, ale unikol so svojim životom. 3 Toto bol tretí veliteľ z päťdesiatiny, ktorú Eliáš ušetril a s ktorým zostúpil za Achazjom. 4 Po týchto udalostiach opustil služby kráľa a prorokoval. 5 A umrel a bol pochovaný so svojimi otcami.

Abdiáš (služobník Hospodinov),⁸⁷ podľa ktorého je pomenovaná najkratšia kniha Starého zákona,⁸⁸ sa v spojení s Eliášom spomína pred známou scénou na Karmeli.⁸⁹ Nachádza sa tu aj zmienka o tom, že v čase Jezábelinho prenasledovania v jaskyni ukrýva Hospodinových prorokov. V Samárii vládne Achab a hlad a v tejto situácii je Eliáš vyslaný za kráľom s príslubom dažďa. Naráža na bohabojného Abdiáša, správcu paláca, ktorý práve s Achabom vo vyprahnutej krajine hľadajú trávu pre zvieratá. Abdiáš padá pred Eliášom na tvár a priznáva sa k nemu ako ku svojmu pánovi. Eliáš ho požiada, aby ho ohlásil, no Abdiáš sa najprv zdráha, pretože sa bojí o svoj život. Nakoniec však Eliáša poslúchne a beží za pánom Achabom, odovzdať mu správu, aby šiel Eliášovi v ústrety. Vitae prophetarum rozvíjajú túto látku a explicitne radia Abdiáša medzi Eliášových učeníkov. Za život a teda aj za umožnenie prorockej služby vďačí práve Eliášovi, keďže Abdiáš je podľa VP (bezmenným) veliteľom, ktorého Eliáš ušetril od ohňovej spršky.⁹⁰

B. Vitae Prophetarum 10: 1 - 11 (Jonáš)⁹¹

4 V tom čase Eliáš napomínal dom Achabov a keď na krajinu privolať hlad, utiekol. 5 A keď šiel a našiel vdovu s jej synom, pretože nemohol zostať s neobrezaným ľudom,⁹² požehnal jej. 6 A keď jej syn zomrel, Boh ho vzkriesil z mŕtvych skrze Eliáša, pretože mu chcel ukázať, že nie je možné utiecť od Boha.

⁸⁶ OTP vol.I., s.392

⁸⁷ I.Kron. 3:21; Ezd 8:9; Neh 10:6; a i.

⁸⁸ Medzi dvanásť malých prorokov bola zaradená až po 3.st. pred n.l.

⁸⁹ 1.Král. 18

⁹⁰ 2.Král. 1:14

⁹¹ OTP vol.II., s.392

⁹² Negatívny postoj k prebývaniu s neobrezanými môže svedčiť o židovskom autorovi.

Príbeh o Jonášovi je umiestnený do Týru. Eliáš po tomto území putuje⁹³ a kriesi tu syna vdovy v Sarepte, ktorým je podľa Vitae Prophetarum práve Jonáš. Príbeh sa odohráva až po Jonášovej misii v Nineve, je už dospelým mužom. Pohľad na syna tejto vdovy ako na dospelého človeka však nie je v židovstve obvyklý, pretože sa v synagógach zobrazuje ako mladý chlapec.⁹⁴ Akoby nestačilo, že sa Jonáš pokúšal pred Hospodinom pred svojím poslaním uniknúť na lodi do Taršíša, autor spisu ešte aj jeho smrť hodnotí ako ďalší pokus o útek. Eliáš zasahuje ako autorita nad ostatnými prorokmi⁹⁵ a ako prostredník numinóznej sily⁹⁶ vracia Jonáša do života. Autor spisu chápe smrť ako oddelenie od Boha. Jonášova matka však neskôr v príbehu umiera a konečne sa podarí umrieť aj Jonášovi. Spomenutie vzkriesenia v tomto spise svedčí o viere v to, že aj zázraky týkajúce sa života a smrti sa môžu udiť skrze božích prorokov. Odkaz na neho však nesvedčí o jeho uctievaní alebo o špeciálnom záujme o uzdravovanie,⁹⁷ vystupuje len ako autorita nad ostatnými prorokmi.

C. Vitae Prophetarum 22: 5 (Elizeus) ⁹⁸

5 Aj on (Elizeus) udrel na Jordán s Eliášovým plášťom a voda sa rozostúpila a aj on ho prekročil suchou nohou.

Vo Vitae Prophetarum je Elizeovi ako nástupcovi Eliáša venovaná celá kapitola, Eliáša však explicitne spomína len v spojení s jeho plášťom.⁹⁹ Po Eliášovom odlete je Elizeus osamote a sám plášťom rozráža vody Jordánu.

⁹³ 1.Král 17:8-24

⁹⁴ XERAVITS, Themes s.446

⁹⁵ Tamže. s.446

⁹⁶ EVE, s.249

⁹⁷ EVE, s.254

⁹⁸ OTP vol.2, s. 397-8

⁹⁹ 2.Král 2:13-14

Legenda o plášti,¹⁰⁰ v ktorom prebýva moc, pochádza zo starej predstavy, že moc významného proroka neprebýva iba v ňom, ale aj v jeho oblečení,¹⁰¹ takpovediac ho fyzicky presahuje. V príbehu o plášti vo Vitae Prophetarum sa nenachádza ani akt zodvihnutia, ani Elizeova otázka, dej je akosi urýchlený a obmedzený iba na *úder*, čo môže slúžiť ako skratka k zdôrazneniu kontinuity Eliášovho diela.¹⁰² V ranej židovskej literatúre sú Eliáš a Elizeus (resp. ich kosti) schopní navrátiť mŕtvych k životu¹⁰³ a Eliášova autorita je taká mocná, že aj jeho šatstvo, nezávisle od polohy svojho bývalého vlastníka oplýva mocou.

3.3. Umučenie a nanebovzatie Izaiáša

Tento spis patriaci do žánru apokalypsy obsahuje nebeskú cestu a spracúva starú židovskú látku o utrpení a smrti Izaiáša v rukách zlého kráľa Menašeho. Nanebovzatý Izaiáš cestuje do neba, v siedmom nebi vidí Pána a Ducha svätého. Jazyk originálu je zväčša grécky, umučenie je pravdepodobne napísané v hebrejčine a v ranej fáze preložené práve do gréčtiny. Tiež je možné, že kresťanský autor prerobil celé pôvodné dielo a v kapitolách 1 – 5 spracúva látky zo židovského folklóru. Vďaka spomienke na Nera, ktorý je označený ako antikrist, a zmienky u Justína Martyra a Tertulliana, ktorí spomínajú Izaiášovu mučenícku smrť, sa zdá, že spis sa nedá zaradiť neskôr ako do prvého storočia n.l. Dielo je závislé na martýrskych látkach Starého zákona, ktoré mali povzbudiť židov, aby ostali verní svojmu náboženstvu a vysvetlili nevyhnutné utrpenie verných a uistiť čitateľov o nebeskej odmene.¹⁰⁴

¹⁰⁰ hebr. QADDERET – ako abstraktum – *nádhera*, sláva; ako konkrétum – plášť. gr. MÉLÓTÉ – *kožka*; z toho aj investitúra – „všatenie“ VESTIS – lat. šat

¹⁰¹ PRUDKÝ – HELLER, s.282-284

¹⁰² Tamže. s.290

¹⁰³ Sir 48:5

¹⁰⁴ OTP vol.II., s.143-154

Umučenie a nanebovzatie Izaiáša 2:14-16

Príbeh Cidkijáša a Míchu¹⁰⁵

14 A Eliáš, prorok z Tišbe v Gileade pokarhal Achaziáša a Samáriu a prorokoval ohľadom Achaziáša, o tom, že zomrie pre chorobu na svojom lôžku a že Samária bude daná do ruky Salmanassara, pretože dal pozabíjať Pánových prorokov. 15 A keď falošní proroci, ktorí boli s Achaziášom, synom Achaba a ich učiteľom Jaleriasom¹⁰⁶ z vrchu Joel, 16 - bol bratom Cidkiju – keď to počuli, presvedčili Achaziáša, kráľa Aguaronu¹⁰⁷ a zabil Míchu.

Prorokov možno rozdeliť do dvoch skupín, podľa typu mocností, ktoré uctieujú. Dobrí proroci sú prenasledovaní tými, ktorých oklamal Beliar (vrátane Menaššeho).¹⁰⁸ Správanie dobrých prorokov je pod záštitou Eliáša, ktorý prorokuje proti Achazjášovi, Achabovmu synovi.¹⁰⁹ Eliáš predpovedá zničenie Samárie Salmanasserom 722 p.n.l. Keď sa túto informáciu dozvedajú falošní proroci, pôsobia na kráľa, aby zabil Míchu. Míchova mučenícka smrť zapadá do kontextu celého spisu, pomaly naznačuje to, že aj nevinný Izaiáš zomrie podobným spôsobom. Mícha predčí Izaiáša nielen v smrti, ale aj v mystickom videní Hospodinovho trónu,¹¹⁰ kvôli ktorému Izaiáš v tomto spise (5.kap.) podstupuje smrť.

3.4. V duchu a moci Eliáša - zhrnutie

Eliáš je takým veľkým prorokom, že v jednej línii s ním vystupujú iní dôležití proroci. Okrem biblickej látky, kde v jeho duchu¹¹¹ vystupuje Elizeus, Nový zákon a starozákonné pseudepigrafy kladú jeho ducha aj na Abdiáša, Jonáša a Jána

¹⁰⁵ OTP vol.II., s.159

¹⁰⁶ V SZ sa neobjavuje osoba s týmto menom.

¹⁰⁷ Zrejme Gomora, narážka na Samáriu.

¹⁰⁸ KNIGHT, s.50

¹⁰⁹ 2.Král. 1

¹¹⁰ KNIGHT, s.51

¹¹¹ V 2.Král.2:9 prosí Elizeus o zostúpenie dvojnásobku Eliášovho ducha.

Krstiteľa, keďže ich dôležitosť a pravoverný uctievačský charakter sa dá usúdiť podľa príslušnosti k inej, väčšej, osobe, ktorou je Eliáš. Rozvíjanie látky o Elizeovom plášti svedčí o tom, že tento pôsobiaci duch nespočíva len na osobách, ale aj na hmotných predmetoch. V kontexte etického dualizmu Vitae Prophetarum Eliáš vystupuje ako zástita pravých uctievačov Hospodina.

4. Premenenie

4.1. Matúš

Mt 17:1-13

1 O šesť dní vzal Ježiš so sebou Petra, Jakuba a jeho brata Jána a vyviedol ich na vysoký vrch do samoty. 2 Tam sa premenil pred nimi a tvár Mu žiarila sťa slnko a rúcho jeho zbelelo ako svetlo. 3 A hľa, ukázali sa im Mojžiš a Eliáš a zhovárali sa s Ním. 4 Peter prehovoril k Ježišovi: Pane, dobre je nám tu. Ak chceš, urobím tu tri stánky: jeden Tebe, jeden Mojžišovi, jeden Eliášovi. 5 Keď on ešte hovoril, ajhľa, jasný oblak ich zastrel a z oblaku ozval sa hlas: Toto je môj milovaný Syn, v ktorom sa mi zalúbilo; Jeho poslúchajte. 6 Keď to učeníci počuli, padli na tvár a náramne sa báli. 7 Ježiš pristúpia k nim, dotkol sa ich a riekol: Vstaňte a nebojte sa! 8 A keď pozdvihli oči, nevideli nikoho, len samého Ježiša. 9 Keď schádzali z vrchu, prikázal im Ježiš: Nikomu nehovorte o tomto videní¹¹², kým Syn človeka nevstane z mŕtvych!¹⁰ Učeníci sa Ho spýtali: Prečo teda hovoria zákonníci, že najprv musí prísť Eliáš?¹¹³ 11 Odpovedal: Eliáš síce príde a napraví¹¹⁴ všetko. 12 Ba hovorím vám: Eliáš už prišiel¹¹⁵, a nepoznali ho¹¹⁶, ale urobili s ním, čo

¹¹² TO HORAMA – nadprirodzené videnie v bdelom stave alebo vo sne, nahliadli „za oponu“, videli Eliáša prichádzať v budúcnosti?

¹¹³ TI ÚN HOI GRAMMATEIS LEGÚSIN HOTI ÉLIAN DEI ELTHEIN PRÓTON; - DEL..próton – nevyhnutná postupnosť

¹¹⁴ APOKATASTÉSEI PANTA var. APOKATASTÉSAI / APANGELEI HYMIN - (t.j. APOKATHISTANÓ – zriadiť, uviesť do normálneho stavu) – ind.fut.akt. var. ind.aor.akt / zvestuje vám (všetko)

¹¹⁵ ÉLTHEN – ind.aor.akt., porov. Mk 9:12 nižšie

¹¹⁶ ÚK EPEGNÓSAN AUTÓN – EPIGINÓSKÓ ind.aor.akt. – nie je to zjavné

*chceli. Tak bude trpieť od nich aj Syn človeka. 13 Vtedy učeníci porozumeli, že im hovoril o Jánovi Krstiteľovi.*¹¹⁷

Umiestnením príbehu na vysokú horu sa Ježišovo pôsobenie kladie do jednotnej línie s pôsobením starozákonných postáv, ktoré sa taktiež spájajú s vrchmi (Mojžiš na Sinaji a Eliáš na Horébe). Nie je jasné, o ktorú horu sa jedná, je však možné tvrdiť, že sa nachádza asi šesť dní od Jeruzalema.¹¹⁸ Keď chce Peter všetkým trom postaviť stánky¹¹⁹ azda všetkým pripisuje rovnakú dôležitosť. Môže však ísť aj o narážku na sviatok stánkov,¹²⁰ v texte sa však nespomína, o akú časť roka sa jedná.¹²¹ Z evanjelistov iba Matúš používa pre klasifikáciu tejto udalosti slovo označujúce nadprirodzené videnie vyskytujúce sa či už v bdelom stave alebo vo sne.¹²² Takto zjavené mesiášske tajomstvo však ešte nemá byť prezradené.¹²³ V kontexte toho, že učeníci práve videli Eliáša, im na um príde zákonníci (resp. Malachiáš), ktorí tvrdia, že práve on musí prísť prv (ako príde deň Hospodinov), a keďže Eliáš práve prišiel, učeníci azda rozmýšľajú, čo bude nasledovať. Ježiš však naplnenie Eliášovho príchodu posúva do iného kontextu. Eliáš už naozaj prišiel, nevyhnutné poradie príchodu, o ktorom hovoria zákonníci (resp. Malachiáš) je zachované. Eliáš však neprichádza fyzicky (ako Eliáš *Redivivus*) ale iba ako označenie pre človeka, ktorý plní jeho úlohu. Človek vo funkcii Eliáša tu teda podľa Ježišových slov už bol. Bol tu však v skrytosti (*akt rozpoznania nenastal*)¹²⁴

¹¹⁷ Na tomto mieste sa síce nachádza Eliáš osobne a hneď na to je stotožnený s Jánom Krstiteľom, keďže premenenie tvorí kľúčovú pasáž aj v chápaní identity Jána Krstiteľa. Pre ucelenosť a novú skutočnosť (z pohľadu rozprávača tu máme *toho* Eliáša) však táto stať ostane nerozdelená v tejto kapitole.

¹¹⁸ MRÁZEK, Mt s.293

¹¹⁹ SKÉNÉ – stan, obydlie, sukka, púštna svätyňa

¹²⁰ Ex 40:35 – o Mojžišovi, stánku, Hospodinovi a oblaku; Oblak naznačuje prítomnosť slávy Hospodinovej.

¹²¹ HAGNER, s.493

¹²² ďalej Sk 9:10, 10:3, 11:5, 16:9

¹²³ HAGNER, s.498

¹²⁴ pozn. 116

a tak isto nerozpoznávajú ani to, že Ježiš je Mesiáš. Utrpenie podstúpil Ján Krstiteľ a musí ho podstúpiť aj Ježiš. Na konci perikopy (v.13) však dochádza k uvedomeniu. Ježiš používa jazyk očakávania na Eliáša, aby ozrejmil úlohu Jána Krstiteľa a následne aj seba samého. Správne určenie Jánovej úlohy a vymedzenie toho kým je, vedie napokon aj k správnej kristológii.¹²⁵ Označenie Jána Krstiteľa ako Eliáša, ktorý *napraví všetko*, je tiež možným svedectvom o tom, ako židovskú eschatológiu a myšlienku o obnove Izraela prijíma Ježiš Kristus.¹²⁶ Ak je súd, ktorý hlása Ježiš, zameraný na hriešnikov a nielen vyslovene na izraelský národ, potom má v tomto „programe“ (obnovy jednotlivcov a nielen národa) miesto aj prípravná služba Jána Krstiteľa a teda jeho eliášovská funkcia *naprávača*. Nezávisle od toho, ako Ježiš naozaj prijímal predstavy o tom, že pred znovunastolením vlády dvanástich kmeňov Izraela na konci vekov¹²⁷ (deň Hospodinov) má prísť Eliáš, používa Ježiš jazyk týchto eschatologických očakávaní obdobia druhého chrámu,¹²⁸ cez ktorý tlmočí kým je v dejinách Ján Krstiteľ.

4.2. Marek

Mk 9: 2-13

2 Po šiestich dňoch vzal Ježiš so sebou Petra, Jakuba a Jána a vyviedol ich na vysoký vrch do samoty. Tam sa premenil pred nimi; 3 rúcho sa Mu zaskvelo bielobou snehu, ako by ho nevybielil nijaký bielič na zemi. 4 I ukázal sa im Eliáš s Mojžišom a zhovárali sa s Ježišom. 5 Vtedy povedal Peter Ježišovi: Majstre, dobre je nám tu! Urobme tri stánky: jeden Tebe, jeden Mojžišovi, jeden Eliášovi. 6 Ani sám totiž nevedel, čo povedať, lebo sa prelakli. 7 Tu zjavil sa oblak, zastrel ich a z oblaku zaznel hlas: Toto je môj milovaný Syn: Jeho poslúchajte; 8 A zrazu, keď sa poobzerali, nevideli pred sebou nikoho okrem Ježiša. 9 Keď zostupovali z vrchu, prikázal im, aby nikomu nehovorili o tom, čo videli,

¹²⁵ HAGNER, s.500

¹²⁶ BRYAN, s.309

¹²⁷ Tamže. s.310

¹²⁸ Ďalšou významnou predstavou o znovuoobnovení Izraela je predstava o prebývaní očisteného ľudu v čistej zemi. *pozri* BRYAN, s.311. Z tohto ohľadu majú teda aj Ján Krstiteľ a Ježiš Kristus, ktorí hlásajú možné očistenie od hriechu určitú *prípravnú* (teda *eliášovskú*) funkciu.

dokial' Syn človeka nevstane z mŕtvych. 10 Aj si zachovali to slovo, ale hádali sa medzi sebou, čo znamená vstať z mŕtvych. 11 Opýtali sa Ho teda: Prečo hovoria zákonníci, že najprv musí prísť Eliáš? 12 Odpovedal im: Iste, najprv príde¹²⁹ Eliáš a napraviť¹³⁰ všetko; ale prečo je napísané o Synovi človeka, že musí mnoho trpieť a že Ho za nič nebudú mať? 13 Ale hovorím vám, že aj Eliáš prišiel a urobili s ním, čo chceli, ako je o ňom napísané.

Eliáš a Mojžiš naraz na jednom mieste v Markovi (a teda v synoptických evanjeliách) vystupujú len v perikope o premenení. Prvým spomenutým je Eliáš, nie Mojžiš, ako by sa dalo pri členení hebrejskej Biblie na Zákon, Prorokov a Spisy očakávať. Eliáš sa spomína ako prvý, nie preto, že by bol dôležitejší, ale snád' kvôli svojej úlohe pri príchode Mesiáša.¹³¹ Obe starozákonné postavy, ktoré sa vyskytli, majú s týmto miestom, so zaslúbenou zemou, špeciálny vzťah. Mojžiš do nej nikdy nevstúpil, Eliáš z nej bol vzatý nevšedným spôsobom.¹³²

Počas prvého storočia vládla všeobecná viera, že ani Mojžiš, ani Eliáš neumreli, ale boli nanebovzatí. Boh odobril ich misiu tým, že ich vzal k sebe. Aj premenený Ježiš patrí do tohto sveta, ale medzi nich je definitívne zaradený až vtedy, keď podstúpi svoj diel utrpenia.¹³³ Mesiášske tajomstvo ešte nemá byť odhalené. Peter Ježiša oslovuje neadekvátne – Rabbi, akoby šlo o jednu zo starozákonných postáv a postavením stánkov im prikladá rovnakú dôležitosť.¹³⁴ Iba Ježiš je však premenený. Učeníci uvažujú nad tým, či je Ježiš skutočne eschatologickým prorokom, keďže neustanovuje kráľovstvo pre Izrael.¹³⁵ Príchod Eliáša sa v tejto perikope nedá chápať do budúcnosti, už sa stal a zapadá do Ježišovho pôsobenia.¹³⁶ V príbehu o premenení je teda Eliáš najprv *očakávaný*

¹²⁹ ELTHÓN – ptc. prez. akt. – *prichádzajúci* (súčasnosť s iným dejom v ľubovoľnom čase), porov. Mt 17:11 vyššie

¹³⁰ APOKATHISTANEI var. APOKATASTÉSEI ind.prez.akt - dáva do pôvodného stavu vs. futurum - *dá do pôvodného stavu* – môže sa jednať o stopy po harmonizácii s predstavou o Eliášovi, ktorý príde v budúcnosti.

¹³¹ DODS – BRUCE, s. 399

¹³² VAN DE BEEK, s.1

¹³³ BORING, s. 262

¹³⁴ Tamže. s. 262

¹³⁵ STEIN, s. 417-8

¹³⁶ STEIN, s.435-428

(podľa dobových predstáv o jeho druhom príchode), potom skutočne *osobne prítomný* a vo verši 13 prítomný obrazne – slúži ako obraz mučeníka, ktorý je naplnený v postave Jána Krstiteľa. Eliášov príchod teda skutočne naznačuje eschatologický zlom – na rade je utrpenie Božieho Syna, keď mizne sláva, hlas, Eliáš a Mojžiš.

4.3. Lukáš

Lukáš 9: 28-36

28 Asi o osem dní po týchto rečiach vzal so sebou Petra, Jána a Jakuba a vystúpil¹³⁷ na vrch modliť sa. 29 Keď sa modlil, premenila sa Mu tvár a odev zaskvel sa Mu bielobou. 30 A hľa, zhovárali sa s Ním dvaja mužovia: Mojžiš a Eliáš, 31 a zjavení v sláve, hovorili o Jeho smrti, ktorú mal podstúpiť v Jeruzaleme. 32 No Petra a tých, čo boli s Ním, premohol spánok, a keď sa prebudili, videli Jeho slávu a tých dvoch mužov, ktorí stáli s Ním. 33 Keď títo odchádzali od Neho, povedal Peter Ježišovi: Majstre, dobre nám je tu. Urobme tri stánky: jeden Tebe, jeden Mojžišovi, jeden Eliášovi; nevedel totiž, čo hovorí. 34 Keď toto hovoril, povstal oblak a zastrel ich. A báli sa, keď vchádzali do oblaku. 35 A z oblaku zaznel hlas: Toto je môj vyvolený Syn; Jeho poslúchajte. 36 Keď hlas ešte znel, spozorovali, že Ježiš je sám. A oni zmĺkli a v tých dňoch nepovedali nikomu ani slovo o tom, čo videli.

Premenenie v evanjeliu podľa Lukáša v mnohom súhlasí s verziou u Marka (hora, mrak a hlas), zmena sa týka najmä časového údajaja (osem dní namiesto šesť dní) a zmeny poradia slov v Lukášovej verzii toho, čo vraví hlas.¹³⁸ Lukáš navyše zdôrazňuje moment slávy, ktorú tieto nebeské postavy zdieľajú (prípadne ako predzvesť slávy, ktorú s nimi bude Ježiš zdieľať po podstúpení svojho utrpenia). Eliášova, Mojžišova a Ježišova sláva však nie je celkom „ich“, je to prejav prítomnosti samotného Hospodina.¹³⁹ Lukáš sa presnejšie venuje aj premene

¹³⁷ ANEBÉ – *vystúpil*, podobne ako Mojžiš v LXX vystupuje na horu.

¹³⁸ AKÚETE AUTÚ sa mení na AUTÚ AKÚETE, čo tento prehovor ešte viac spája s Dt 18:15. MILLER, s.502

¹³⁹ KBD ADONAI; MILLER, s.503

v Ježišovej tvári, čo opäť pripomína premenenú tvár Mojžiša po príhode na Sinaji. Špeciálnou záležitosťou je aj vchádzanie do oblaku, ktoré spôsobuje strach, čo sa zdá ako primeraná reakcia na stretnutie sa s nebeskými postavami. Podobne aj v Ex 20:18 sa ľud chveje od strachu. Autor evanjelia si tieto podobnosti všima a vedome ich chce zdôrazniť. Petrova túžba stavať stánky možno väzí v tom, že po Mojžišovej teofánii dostáva Mojžiš inštrukcie aj o stavaní svätostánku (ktorý tiež býval zatienený oblakom Hospodinovej slávy).¹⁴⁰ Postrehnutelná je teda najmä podobnosť s Mojžišom (čo naznačuje už aj úvodné poradie postáv), nie nevyhnutne s Eliášom.¹⁴¹ Mojžiš a Eliáš miznú a ostáva už len Ježiš – jediný učiteľ a *mediátor* pre kresťanskú komunitu.¹⁴²

4.4. Premenenie - zhrnutie

Aj keď sa dá premenenie¹⁴³ (ktoré od Marka prebrali ostatné evanjeliá) chápať rôznymi spôsobmi,¹⁴⁴ výskyt Eliáša pod spôsobom vzkrieseného, resp. vyvýšeného jedinca svedčí o vtedajšej viere autora a jeho súčasníkov (keďže Eliáš je židovským prvkom¹⁴⁵ v rozprávaní, ktoré je určené pre kultúrne pestré publikum, vrátane publika, ktoré pozná „kanonického Eliáša“) o tom, že naozaj nezomrel. V scéne premenenia v istom zmysle teda prichádza Eliáš (ako Eliáš Redivivus), čo vylučuje jeho bytostnú identifikáciu s kýmkoľvek iným.

Lukášova scéna premenenia, ktorá je spracovaná na základe Marka a takpovediac *zmiernuje* celú scénu na situáciu ovplyvnenú spánkom,¹⁴⁶ kladie do

¹⁴⁰ Ex 40:34

¹⁴¹ EVANS, s.82

¹⁴² CROATTO, s.461

¹⁴³ pozri Ex 24 a 1 Král 19, kde sa jedná o stretnutia s Hospodinom.

¹⁴⁴ MOSS, s.70-71

¹⁴⁵ Tamže, s.72

¹⁴⁶ pozri MOSS, s.87 - Snová vízia je *viac* helenistickým motívom a videnie skôr židovským motívom. Autorka na tomto mieste zľahka naznačuje, že Markova látka o premenení v Lukášovi smeruje viac k helenistickému publiku, zatiaľ čo Matúšovo premenenie je akýmsi židovským spôsobom čítania tohto materiálu. Text však nepochybne pochádza z obdobia, keď vedľa seba existovali rôzne náboženské skupiny, čím sa vysvetľujú rôzne vrstvy textu a možnosti čítania.

popredia deuteronomistickú líniu a zdôrazňuje Mojžiša, ktorý svojou sprostredkujúcou úlohou medzi Hospodinom a ľudom pripomína sprostredkujúcu úlohu Ježiša. Alúzia na Deuteronomium,¹⁴⁷ ktorá hovorí o Hospodinovom prorokovi a spája sa teda aj s očakávaním Eliáša, sa v Lukášovi týka Ježiša Krista. Matúš, taktiež pracujúci s markovským materiálom celú situáciu kladie do roviny *videnia*. Eliášom vyskytujúcim sa v scéne o premenení sa teda vyrieši niekoľko rovín – *naozaj* prichádza osobne (resp. *osobne* vo videní), čo naznačuje príchod nového veku vyznačujúceho sa novým pôsobením Hospodina skrze Ježiša Krista; Ježiš túto jeho osobnú prítomnosť posúva do roviny obrazu o Jánovi Krstiteľovi – *on je* Eliášom (*niekto ako Eliáš*), ktorý (podľa Malachiáša) pripravuje cestu Hospodinovi a jeho súdu, ktorý ohlasuje Ježiš. Ježiš s Jánom Krstiteľom sa však od Eliáša líšia svojou mučeníckou smrťou, učenici však už v premenení vnímajú závdavok budúcej nebeskej slávy. Rozhovor Ježiša, Mojžiša a Eliáša je opodstatnený aj z iného hľadiska - oni odišli *uprostred* úlohy, ale Ježiš zavŕšil svoju úlohu do konca.

V texte je tiež možné sledovať niekoľko *úrovní uspôsobenia publiku* (čo je samo o sebe helenistický prvok). Keďže samotné premenenie môže pripomínať helenistické príbehy o epifánii, je potrebné najprv *alúziou na hebrejskú bibliu prispôbiť scénu pre židovské publikum*¹⁴⁸ a následne je možné Ježišovou identifikáciou Eliáša a Jána Krstiteľa vysvetliť scénu pre novovznikajúce kresťanské publikum.

¹⁴⁷ Dt 18:15

¹⁴⁸ MOSS, s.75

5. Zostúpi hneď Eliáš?

5.1. Matúš

Mt 27: 45-50

Ježišova smrť

46 A o deviatej hodine zvolal Ježiš mocným hlasom: Éli, Éli, lama sabachtani? ¹⁴⁹ To je: Bože môj, Bože môj, prečo si ma opustil? 47 Keď to počuli niektorí z tých, čo tam stáli, hovorili: Eliáša volá tento! 48 A jeden z nich hneď bežal, vzal hubku, naplnil ju octom, nasadil na trstinu a dával Mu piť. 49 Ale ostatní hovorili: Nechaj Ho, nech vidíme, či Ho Eliáš príde vyslobodiť. 50 A Ježiš znovu zvolal mocným hlasom a vypustil ducha.

Počas Ježišovho ukrižovania a počas toho, ako počas svojich posledných chvíľ vyslovuje slová žalmu,¹⁵⁰ sa na mieste opäť nachádza rôznorodé publikum, ktoré ešte do poslednej chvíle nerozumie, akej udalosti je svedkom a na základe toho, čo počuje (kvôli naliehavosti situácie pravdepodobne veľmi nejasne) sa snaží vyložiť si situáciu po svojom. Ježiš povie slová žalmu, čo následne rozprávač evanjelia vysvetlí svojim čitateľom – oni už teda vedia, že Ježiš nevolá Eliáša, ale modlí sa k Bohu. Na druhej strane však *niektorí* a *hentí* ešte stále ostávajú v očakávaní Eliáša a nevedia ako je to s Ježišovou smrťou v príbehu naozaj. Matúš však svoju látku preberá od Mareka.

¹⁴⁹ Rôzne varianty sa zrejme snažia pretlmočiť čo najpresnejšie slová, o ktorých nie je jasné, či boli vyslovené v hebrejčine alebo aramejčine. DONAHUE - HARRINGTON, Marek, s.447-8

¹⁵⁰ Žalm 22 – hebr. Éli, Éli, LÁMÁ AZAVTÁNÍ. V LXX (Žalm 21) sa nachádza prídavok PROSCHES MOI, teda Bože môj, Bože môj, (vypočuj ma) prečo si ma opustil.

5.2. Marek

Marek 15:35-36

34 O deviatej hodine zvolal Ježiš silným hlasom: *Eloi, Eloi, lama sabachtani?*¹⁵¹ To je v preklade: *Bože môj, Bože môj, prečo si ma opustil?* 35 A niektorí z tých, čo tam stáli, počujúc to, povedali: *Ajhľa, Eliáša volá!* 36 A ktosi pribehol, namočil hubku do octu a vložil ju na trstinu, dával Mu piť a hovoril: *Nechajte Ho, uvidíme, či príde Eliáš, aby Ho sňal!*

Zvuková podobnosť slov a samotný fakt, že sú posledným prehovorom umierajúceho na kríži, mohli zmiast' grécku časť okolostojacich, ktorej volanie na Boha či na Eliáša môže znieť veľmi podobne. Rovnako¹⁵² zmätočne môže pôsobiť aj na semitskú časť okolostojacich, ktorá však pravdepodobne pozná tradíciu o tom, že zbožnému židovi v čase núdze príde na pomoc Eliáš.¹⁵³ Okolostojaci (z textu nie je zrejmé, či veriaci v Boha) si nevedia jednoznačne zaradiť Ježišovo utrpenie do Božej prítomnosti.¹⁵⁴ Ak počítajú Ježiša za spravodlivého žida a Eliáša ako toho, ktorý je poslaný na pomoc, potom toto utrpenie zapadá do Božej prítomnosti a podanie nápoja by sa dalo chápať ako zbožný skutok viery (v príchod Eliáša na toto miesto), ktorý má uľaviť trpiacemu a zabezpečiť dostatok času¹⁵⁵ na to, aby sa ešte *stihol* stať zázrak a Hospodin zasiahol skrze navráteného proroka. Všetko čo okolostojaci vidia je však len Ježišova smrť, takže publikum si môže na druhej strane myslieť aj to, že ak sa príchod Eliáša nekonal, zrejme nešlo o trpiaceho spravodlivého. Nech si už dav myslí čokoľvek, rozprávač aj čitateľ sú mimo tohto chaosu.

¹⁵¹ ELÓI ELÓI LEMA SABACHTHANI naproti Mt: ÉLI, ÉLI, čo sa v každom prípade líši od gr. ÉLIAS.

¹⁵² semitskí vs. grécki okolostojaci – porovnaj DONAHUE – HARRINGTON, Marek s.447-8 a POKORNÝ, Marek s.322

¹⁵³ BORING, s. 431

¹⁵⁴ Tamže. s. 431

¹⁵⁵ DODS, s. 450

5.3. Zostúpi hneď Eliáš? - zhrnutie

Obdobie druhého chrámu a Markov naratívny rámec, ktorý sa zavše venuje problematike Ježišovej identity a jej rozpoznávania, zabezpečujú kontext aj pre dejovo posledné nepochopenie toho, kým je Ježiš.¹⁵⁶ Jeho posledné slová, ktoré preberá aj Matúš, tiež ostávajú nepochopené. Otázkou ostáva, kto z okolostojacich by sa mohol takto myliť – Rimania (ktorí pravdepodobne nemali žiadne predstavy o Eliášovi) alebo Židia, ktorí Žalm 22 dobre poznali. Tento omyl je možný vďaka živému očakávaniu publika (z textu sa nedozvieme, akého bolo zloženia), že Eliáš môže prísť ako záchranca.¹⁵⁷ Čakanie eschatologického záchrancu, ktorý má prísť na pomoc trpiacemu spravodlivému, však môže na druhej strane svedčiť o tom, že tento dav aspoň matne *tuší*, že v osobe Ježiša má dočinenia s prorokom, a túto udalosť na svojej úrovni chápania toto publikum hodnotí ako eschatologickú udalosť.¹⁵⁸ Na tomto mieste je očakávaný sám Eliáš (*Eliáš Redivivus*),¹⁵⁹ Ježiš je však kvôli svojej nesmrteľnosti a prihováraniu sa za nás skutočným typom Eliáša. Dav teda čaká Eliáša proroka, pred očami však majú niekoho ako Eliáša (*typ Eliáša*). Ježišove posledné slová a dobová Eliášovská legenda sú len jemne prepojené¹⁶⁰ a v Markovom evanjeliu slúžia iba ako jeden z posledných dramatických prvkov, ktoré majú zdôrazniť prevažujúce nepochopenie Ježišovej identity tiahnuce sa cez celé evanjelium. O viere v proroka, ktorý príde na pomoc, sa píše aj v iných textoch,¹⁶¹ pochádzajúcich z obdobia 2.st p.n.l až začiatku 2.n.l.. Nespomína sa však Eliáš, ale Izaiáš a Jeremiáš. Motív Eliáša prichádzajúceho v núdzi je v evanjeliách ruka v ruke

¹⁵⁶ WHITTERS, s.121

¹⁵⁷ BALABÁN – TYDLITÁTOVÁ, s.102

¹⁵⁸ POKORNÝ, Marek s.322

¹⁵⁹ WHITTERS, s.123

¹⁶⁰ BROWER, s.85

¹⁶¹ 2. Mak 15:14-15 (Kde Jeremiáš dáva v sne Júdovi zlatý meč, ktorým má premôcť nepriateľov) a Štvrtý Ezdráš 2:18:20 – 18 (Kde Hospodin Sionu na pomoc posielal Izaiáša a Jeremiáša).

s hrou o Kristovej identite, teda je zatienená spojením Eliáša ako predchodcu Mesiáša.

Eliáš vsunutý v scéne ukrižovania má teda niekoľko osvetľujúcich funkcií. *Kristologickú* funkciu, keďže v Markovom evanjeliu rezonuje, že Ján Krstiteľ je predchodcom Mesiáša, ktorým je Kristus, Ján Krstiteľ je teda Eliášom. Následne *ironickú* funkciu, ktorá rozvíja hmlisté tušenie identity Ježia Krista publikom (aj preň je ich pôsobenie pozoruhodné, keďže Eliáš a Ježiš sa svojim pôsobením podobajú a naozaj sa dejú zvláštne, priam eschatologické udalosti!). Treťou funkciou je *širšia popisná* funkcia, keďže Ján Krstiteľ a Ježiš podstupujú utrpenie, čo asocjuje utrpenie starozákonných prorokov a rezonuje s myšlienkou mesiášstva a „*predbežníctva*“.¹⁶² Je očakávaný prorok, ktorý zostúpi na pomoc, no on je už, paradoxne, na mieste.

6. Eliáš ako exemplum

6.1. Eliáš a napomenutie

6.1.1. Lukáš

A. Lk 4:25-26

25 Ale pravdu vám vravím: mnoho vdov žilo za dní Eliášových v Izraeli, keď tri roky a šesť mesiacov bolo nebo zavreté, takže veľký hlad nastal po celej zemi, 26 ale ani k jednej z nich nebol poslaný Eliáš, len do Sarepty Sidonskej k žene - vdove.

Existujú aspoň dva dôvody, pre ktoré môže Ježiš Kristus spomínať Eliáša, a použitím tohto príkladu sa k nemu určitým spôsobom vzťahuje.

Prvou možnosťou je to, že sa autor evanjelia, pracujúci s markovským, ale aj predmarkovským materiálom¹⁶³ (pre ktorý je zrejme táto možnosť výkladu špecifická), snaží takto ilustrovať svoje chápanie kristológie a síce v kňazskom

¹⁶² BROWER, s.93-95

¹⁶³ POIRIER, Jesus s.352

kontexte. Čítanie Izaiáša, ktorý hovorí o pomazanej osobe, v prvom storočí n.l. mohlo byť spojené s očakávaním príchodu Eliáša. Proroci zvyčajne nebývali pomazaní tak ako kňazi, ale keďže Eliáš pomazáva ostatných, môžeme povedať, že vykonáva túto kňazskú povinnosť a teda aj on sám je istým spôsobom pomazaný.¹⁶⁴ Za kňaza môže byť Eliáš pokladaný aj kvôli svojej obeti na Karmeli. Autor evanjelia sa teda vytvorením takejto možnej súvislosti medzi Eliášom a Ježišom snaží *vysvetliť*, že Ježiš Kristus je týmto pomazaným.¹⁶⁵

Druhou možnosť, ktorá tiež súvisí s Ježišovou identitou, (ako vyplýva z *naplnenia* slov), je to, že Ježiš Kristus príhodou o Eliášovi hrá na citlivú strunku vyvolenia izraelského národa. Ježiš vzťahuje na seba to, ako pôsobenie Eliáša nie je obmedzené len na tento národ a prospech z neho majú aj pohanské národy. Uzdravenie stotníkovho sluhu a vzkriesenie syna vdovy v siedmej kapitole tohto evanjelia je nepochybne narážkou na Eliášovu činnosť. Ak chápeme vdovu a stotníka ako reprezentantov spoločensky znevýhodnených a Ježišov zázrak ako jeho požehnanie týkajúce sa týchto periférnych skupín, potom explicitná pripomienka Eliáša v nazaretskej synagóge môže naozaj narážať na predstavy o vyvolení a síce, že Božie požehnanie (a Ježišovo pôsobenie) nie je vyhradené iba pre židovský národ.¹⁶⁶ Azda sa dá povedať, že chce Ježiš skrze tento príbeh napomenúť tých, ktorý ho počúvali a takto dať veci na pravú mieru – Eliáš kriesil v Sarepte a ja som tu aj pre pohanov! Vysvetlenie zmienky Eliáša v tomto texte ako kňazského a prorockého chápania Mesiáša a tiež poukázanie na rozšírené protipohanské chůtky sa však navzájom nemusia vylučovať.¹⁶⁷

Ježiš sa teda spomenutím Eliáša vo svojom vystúpení v synagóge snaží rozšíriť konvenčné chápanie Eliáša a zmeniť chápanie publika – On je *niekto ako Eliáš* a zároveň jeho pôsobenie je *podobné* ako Eliášovo.

¹⁶⁴ Tamže. s.354

¹⁶⁵ POIRIER, Jesus s.361

¹⁶⁶ Pre líniu vyvolenia pozri EVANS, s.79-80

¹⁶⁷ Contra POIRIER, Jesus s.363

B. Lk 9: 51-56

51 Keď sa približovali dni jeho povýšenia¹⁶⁸, obrátil sa tvárou k Jeruzalemu, že pôjde tam. 52 A poslal pred sebou poslov. Tí sa vydali na cestu a prišli do samaritánskej dediny, aby mu pripravili (prístrešie). 53 Ale (tam) Ho neprijali, lebo tvárou bol obrátený k Jeruzalemu, aby šiel tam. 54 Keď to videli učeníci Jakub a Ján, opýtali sa: Chceš, aby sme povedali: Nech zostúpi oheň z neba a zniči ich ako urobil Eliáš?¹⁶⁹ 55 Ale On sa obrátil a pokarhal ich: Neviete, čieho ste ducha; 56 lebo Syn človeka neprišiel zatratiť ľudské duše, ale zachrániť. A odišli do inej dediny.

Už otvárajúci verš tejto state má u čitateľa evokovať príbehy o „vzatií“, nielen samotného Eliáša.¹⁷⁰ Takto autor evanjelia naznačuje aj „vzatie“ Ježiša, ktoré nastane až po jeho vzkriesení.¹⁷¹

Ďalším rezonujúcim prvkom sú Samaritáni. Samaritáni boli veľmi špecifickou skupinou v židovskom náboženstve a občas mohli budiť dojem, že si práve oni zaslúžia trest, keďže používali vlastnú verziu piatich kníh Mojžišových a svojho času mali aj vlastný chrám. Galilejský pútnici sú teda takpovediac na ceste do rivalskej svätyne¹⁷² a ako by sa mohlo po predchádzajúcom prehovore Ježiša v synagóge zdať, jeho pôsobenie by sa mohlo týkať aj ich, keďže sa dajú pokladať za židmi znepáčenú skupinu na okraji ich záujmu, ale v centre ich pohrdania. Stane sa však pravý opak a ľudia v tejto dedine mu odmietajú ponúknuť strechu nad hlavou.

¹⁶⁸ ANALEMPSIS – vzatie; podobne vzatie Eliáša

¹⁶⁹ THELEIS EIPÓMEN PYR KATABÉNAI APO TÚ ÚRANÚ KAI ANALÓSAI AUTÚS prid. HÓS KAI ÉLIAS EPOIÉSEN – (ak) chceš, (nože) zvolajme oheň aby zostúpil z neba a pohltil ich prid. ako aj Eliáš učinil.

EIPÓMEN – (konj. aor.) naznačuje možnosť; Autor tak skrze učeníkov predkladá svojmu publiku (a zároveň postave Ježiša, ktorá v príbehu na túto rezonujúcu možnosť privolania ohňa reaguje) skutočnosť, že si sami vyberajú, s kým sa stotožnia. Pozri aj RIDGE, s.413

¹⁷⁰ 2.Král.2:11

¹⁷¹ Sk 1:2; 9-11 a Lk 24:51; EVANS, s.80

¹⁷² BAUCKHAM, World s.181

Učeníci však predkladajú Ježišovi možné riešenie tohto problému. *Vžívajú* sa do Eliášovej postavy, ktorá privoláva oheň z neba, a vcitujú sa do tejto *drámy*,¹⁷³ na ktorú sa odvolávajú, aby vysvetlili svoje konanie. Aj oni chcú byť niekto ako Eliáš, predkladajú teda Ježišovi postavu proroka, aby mohli takýmto konaním túto dedinu napomenúť. Ježiš však túto transformáciu učeníkov do postavy Eliáša odmieta, je tu ešte *iný duch*, iná možnosť stotožnenia, ktorá nemá za cieľ túto dedinu aj s obyvateľmi hneď a zaraz podpáliť. Jedná sa o materiál špecifický pre Lukášovo evanjelium.

6.1.2. List Rímskym

Rím 11: 1-5

1 Spytujem sa teda: Či Boh zavrhol svoj ľud? Vôbec nie! Ved'aj ja som Izraelita, z potomstva Abrahámovho, z kmeňa Benjamínovho! 2 Nezavrhol Boh svoj ľud, ktorý vopred poznal. Či neviete, čo hovorí Písmo o Eliášovi,¹⁷⁴ ako žaluje¹⁷⁵ Bohu na Izrael? ¹⁷⁶ 3 Pane, pobili Tvojich prorokov, zbúrali Tvoje oltáre; ja jediný som ostal, a siahajú na môj život. 4 Ale čo mu hovorí odpoveď¹⁷⁷ Božia: Ponechal som si¹⁷⁸ sedemtisíc mužov, ktorí nesklonili kolena pred Baalom.¹⁷⁹ 5 Tak teda aj v terajšom čase zostali zvyšky¹⁸⁰ podľa vyvolenia z milosti.

¹⁷³ RINDGE, s.408

¹⁷⁴ EN ÉLIA TI LEGEI HÉ GRAFÉ – (*doslova*) čo v Eliášovi hovorí Písmo; myslí sa časť Písma, kde rozpráva Eliáš. Indikuje to, že čochvíľa príde priama reč pochádzajúca od postavy Eliáša.

¹⁷⁵ presnejšie ENTYNCHANEI TÓ THEÓ KATA TÚ ISRAÉL – Prihovára sa/modlí sa k Bohu za Izrael. O Eliášovom žalovaní pozri kap. Eschatologický Eliáš.

¹⁷⁶ prid. LEGÓN – hovoriac: (cituje 1.Král. 19:10 a 14) – Príliš som horlil za Hospodina, Boha mocností, lebo Izraelci opustili Tvoju zmluvu, zbúrali Tvoje oltáre a Tvojich prorokov povražďili mečom, takže som zostal len sám. Teraz mi siahajú na život, aby mi ho vzali.

¹⁷⁷ CHRÉMATISMOS – odpoveď Božia; ortiel Boží; v Pavlovskom ponímaní je Božia odpoveď (ponechal som...) číra *milosť*. Pozri LONGMAN – GARLAND, s.676

¹⁷⁸ Pavol používa KATELIPON – ponechal som (aor.), (podobne ako hebr. HIŠARTÍ – ponechal som); zatiaľ čo LXX používa KATALEIPSEIS – ponecháš (fut.)

viac EMERTON – CRANFIELD, s.546

¹⁷⁹ 1.Král. 19:18

¹⁸⁰ LEIMMA – zvyšky; v NZ iba na tomto mieste a v SZ (LXX) iba v 2.Král.19:4., tiež v kontexte modlitby.

Viac BRUCE, s.200-1

Je otázne, či Pavol píšuci do Ríma sám seba vníma podobne frustrovaného ako Eliáša,¹⁸¹ ktorému sa zdá, že ho prenasleduje celý Izrael, zdá sa však, že Eliáša vo svojej epištole používa ako príklad na vysvetlenie novej skutočnosti, ktorú sa snaží podať adresátom epištoly. Pavol na tomto mieste hovorí o vzťahu kresťanov pochádzajúcich z pohanov k židovskému národu, ktorý odmietol prijať vzkrieseného Pána, tak ako Izrael za čias Eliáša odmietal uctievať jedine Hospodina a prijímal Baala.¹⁸² Eliášova reč sa javí ako modlitba, keďže sa obracia na Hospodina, no svojím obsahom pripomína skôr žalobu. Eliášovský obraz svedčí o tom, že väčšina Izraelcov bola za niekdajších čias odpadlíkmi, čo sa tak môže javiť aj teraz, Boh však tento národ ešte celkom nezavrhol a teda veriaci pochádzajúci z pohanov nemajú dôvod vyvyšovať sa nad tento ľud.

6.1.3. Druhý Baruch

Druhý Baruch je dôležitý spis pre pochopenie vznikajúceho rabínskeho judaizmu, keďže kvôli zmienke o dvoch zničeníach chrámu dá zaradiť do obdobia po 70 n.l. . Autor spisu sa po období apokalyptických očakávaní snaží preraziť cestu pre štúdium zákona. Zdá sa, že spis je literárne závislý na Štvrtom Ezdrášovi, môže byť teda zaradený aj do obdobia po roku 100 n.l.. Kvôli svojej blízkosti k inej rabínskej literatúre a situácii, keď židia povzbudzujú veriacich v diaspóre, bol zrejme spis napísaný v Palestíne. Originálnym jazykom je zrejme hebrejčina, z ktorej sa spis prekladal ďalej (do gréčtiny a z gréčtiny do sýrštiny). Spis je obsahovo pestrý, nachádzajú sa v ňom rôzne žánre. Na Druhej knihe Barucha je závislý aj Štvrtý Baruch,¹⁸³ v ktorom sa tiež nachádza nižšie spomenutá časť. Kapitoly 1 až 77 v Druhom Baruchovi tvoria samostatný celok, v kapitolách 78 až 87 sa jedná práve o tento list. Autor čelí tradičnému materiálu, pozná rozprávanie o príchode Mesiáša, ale skôr sa zameriava na Božiu svätosť a príchod Božieho súdu. Spis sa nezaobrá bližšími špekuláciami o tom, ako Boží

¹⁸¹ DUNN, s.546

¹⁸² SCHREINER, s.581-2

¹⁸³ OTP vol.II., s.416

súd príde, dodržiavanie Božích prikázaní je však jediným spôsobom, ako ho prežiť.¹⁸⁴

Druhý Baruch 77:18-26

Lud vyzýva Barucha, aby napísal list

*20 A zavolať som orla a povedal som mu tieto slová: Bol si stvorený najvyšším, aby si bol vyššie ako ostatné vtáky. 22 Ale teraz choď a neostávaj na žiadnom mieste, nevracaj sa do hniezda, nesadaj na žiaden strom, kým nepreletíš cez šírku mnohých vôd rieky Eufkrat a neprídeš k ludu, ktorý tam prebýva, a nedoručíš im tento list. 23 Pamätaj si, že Noe v čase potopy prijal plod olivy od holubice, keď ju vyslal von z archy. 24 A aj havrany slúžili Eliášovi, keď mu niesli jedlo tak ako im bolo prikázané. 25 Aj Šalamún, počas svojej vlády prikázal kam chcel poslať list a čokoľvek potreboval, (orol) ho počúval, tak ako mu prikázal. 26 Tak nebuď zdráhavý a neodchýľuj sa naľavo ani napravo, ale leť priamo, aby si zachoval príkaz Mocného, ako som Ti povedal.*¹⁸⁵

Aj keď je daný list, (ktorý má slúžiť ako útecha) posielaný bratom v babylonskom zajatí, vznikol po roku 70 n.l., keď musí židovský národ čeliť situácii po zničení druhého chrámu. Príbeh rozprávaný zdráhavému orlovi (po ktorom má byť list poslaný), ktorý tvorí časť preklenutia medzi apokalyptickou časťou a samotným listom do diaspóry teda aj to, že je súčasťou tohto zlomu zapadá do novej éry judaizmu, keď získavajú vplyv rabíni. Autor spisu vkladá do úst Barucha spomienku na Božie pôsobenie v dejinách a to tak, že poslovi (orlovi) hovorí o iných vtákoch, ktoré úspešne splnili svoju úlohu. Havrany, ktoré slúžili Eliášovi, sú časťou určitej akumulácie výrazov patriacich do tej istej sféry pojmov¹⁸⁶ (*vtáky slúžiace Hospodinovi*) a autor tieto príklady používa k tomu, aby orol *pochopil*, že aj on je takpovediac v „krdli“ týchto služobníkov (a aj keď je

¹⁸⁴ Tamže. s.616-620

¹⁸⁵ podľa OTP vol.I., s.647

¹⁸⁶ ECO, Seznam s.133-134

najvyšší, nad ním je ešte Hospodin). Orol ako zviera je tiež súčasťou nevýslovného Božieho pôsobenia, na opis ktorého autorovi nestačia slová, čo smeruje k tomuto zoznamu¹⁸⁷ vtáctva ako k ilustrácii tejto presahujúcej skutočnosti.

6.1.4. Eliáš a napomenutie – zhrnutie

Exemplum, ako citovanie niekoho iného alebo odkaz na to, čo sa stalo v minulosti slúži buď na *ozdobu, objasnenie, presvedčenie publika a oživenie vysvetľovanej veci*.¹⁸⁸ Je to síce funkcia exempla v klasickej rétorike, no Eliášovské exemplum spĺňa kritérium objasnenia, presvedčenia a oživenia.

Eliáš ako exemplum, teda odkaz na to, čo robila postava v hebrejskej biblii (v kontexte napomenutia, nie v súvislosti s modlitbou) sa v Novom zákone nachádza v Lukášovom evanjeliu a v liste Rímskym.¹⁸⁹ V evanjeliu podľa Lukáša je teda textovo „odfotená“ špecifická situácia týkajúca sa postavy Eliáša – Ježiš vedome pracuje s predporozumením publika, vyberá z tejto *pojmovej siete* práve túto postavu, aby ju vzápätí použil na vytvorenie nového vzťahu v niekoľkých možných súvislostiach (či už je to prorocké alebo kňazské chápanie jeho služby alebo napomenutie publika a jeho vzťahu k pohanom a teda jeho pro-pohanského zamerania). Používa známu postavu ako *vehiculum* k inej, neznámej skutočnosti. Toto *exemplum* vystupuje v inej línii ako podobenstvá, keďže nie je založené na hypotetickom príbehu z každodennej reality, nie je natoľko konfrontatívne a nenabáda poslucháčov, aby *šli a činili podobne*. Je to akýsi statický odkaz, reprezentácia „pohyblivého“ príbehu z hebrejskej biblie, čo je množinou, v ktorej sa synagogálne obecnstvo dobre orientuje, čo umožňuje pochopenie predkladanej skutočnosti.¹⁹⁰ V Liste Rímskym tiež Eliáš Pavlovi v texte slúži ako *vehiculum*, ktoré ma veriaciach v Ríme primäť k inému chápaniu reality (teda rieši vzťah pohanov k židovskému národu).

¹⁸⁷ Tamže, s.49

¹⁸⁸ AYRES, s.266

¹⁸⁹ Eliáš použitý v Liste Jakuba sa nachádza v špeciálnej kapitole, kde je exemplum *iba* v spojení s modlitbou.

¹⁹⁰ KIRKWOOD, s.422-423

Naproti tomu stojí Eliáš ako aktívny príklad pre konkrétne činy. Učeníci, tiež poznajúci Eliáša a sledujúci že túto obrazotvornosť používa aj Ježiš, tiež „nasadajú“ na toto *vehiculum*, no oveľa v doslovnejšom a zároveň pokrivenejšom zmysle – nachádzajú v ňom *príklad, podobenstvo* pre skazu, konfrontujú a stotožňujú sa s ním, chcú povedať – toto dobre poznáme! Generalizujú Eliášovu situáciu, aby mohli bezprostredne konať ako si zaumienili a tak spôsobiť z ich pohľadu zaslúžený *šok*. Ježiš však rýchlo odhaľuje deštruktívnu motiváciu tohto stotožnenia. Keď Baruch rozpráva príbeh orlovi, tiež používa podobnú stratégiu. Zmyslom jeho zoznamu, v ktorom figurujú vtáky slúžiace veľkému mužovi Eliášovi, je však *pochopenie* urgentnosti a zmyslu úlohy, ktorú má splniť.

V Lukášovi (A) a v Liste Rímskym teda Eliáš slúži ako *statická reprezentácia*, ktorá poukazuje na inú skutočnosť. Na druhej strane, V Lukášovi (B) a Druhom Baruchovi slúži ako *aktívny príklad* pre konkrétne konanie, ktoré je *želatelné* (Eliáš a havrany sa majú k sebe ako Baruch a orol), alebo v prípade učeníkov *neželatelné* (B).

6.2. Eliáš a modlitba

6.2.1. List Jakuba

List Jakuba 5: 17-18

17 Eliáš bol človek podrobený utrpeniu¹⁹¹ ako vy. Ale horlivo sa modlil,¹⁹² aby nepršalo a nepršalo na zemi tri roky a šesť mesiacov. 18 A zase sa modlil¹⁹³ a nebo dalo dážď a zem vydala¹⁹⁴ úrodu.

Poukázaním na modlitebníka Eliáša autor epištoly povzbudzuje adresátov v ich modlitebnej aktivite. Na tento modlitebný príklad sa však dá pozrieť z viacerých strán. Môže prevážiť vykreslenie Eliášovej podobnosti so zvyškom ľudstva, teda človek v *utrpení podobný*, tým pádom *nevyvýšený* na nadľudskú úroveň. Na druhej strane je možné poukázať na Eliáša ako na polobožského príhovorca.¹⁹⁵ Ak však textu rozumieme ako postupnému stupňovaniu – *Aj keď* bol smrteľný a vezmeme do úvahy použitý „intenzívny“ tvar slovesa, text skôr poukazuje na Eliášovu ľudskosť a jeho intenzívnu modlitebnú aktivitu, skôr ako na jeho polobožskú podstatu. To, že zem vydala úrodu (a aj farmárovi sa nakoniec ušlo) je len akýmsi rozšírením príbehu.¹⁹⁶ Eliášova modlitba a následný dážď napravili stvorenie!¹⁹⁷

6.2.2. Helenistické synagogálne modlitby

Spis je zbierkou šestnástich modlitieb, ktoré sú pozostatkom židovských synagogálnych modlitieb. Tieto modlitby sa nachádzajú aj v *Didascalía et*

¹⁹¹HOMOIOPATHÉS – rovnako trpiaci

¹⁹²PROSEUCHÉ PROSEUXATO – (horlivo) sa modlil; čo pripomína použitie hebrejskej väzby slovesa s infinitívom absolútnym na vyjadrenie vyššej intenzity.

¹⁹³ Keď autor textu spomína, že sa Eliáš modlil druhý raz, myslí zrejme na *vystúpenie na Karmel a sklonenie sa k zemi* z 1. Král. 18:42, 17:1 - stál – na týchto miestach sa nehovorí priamo o jeho modlitbe, iba o postoji (stál = modlil sa?) DALE s.776

¹⁹⁴sloveso EBLASTÉSEN (aor.) – BLASTANÓ – *klíčiť, pučať, vyrásť*; sa v liste Jakuba vyskytuje len na tomto mieste a je použité napr. aj v Gen. 1:11 (LXX), kde zem vydáva pri stvorení svoje plody.

¹⁹⁵ DALE, s. 774-775

¹⁹⁶ JOHNSON, s.336-337

¹⁹⁷ DALE, s.779-780

Constitutiones Apostolorum,¹⁹⁸ v knihách sedem a osem, v statiach o kresťanskej liturgii, ktorá prebrala prvky židovskej liturgie používanej v diaspóre. Pôvodným jazykom je gréčtina. Helenistické synagogálne modlitby bývajú zaradené najneskôr do polovice 2. st. n.l., pretože vzťahy medzi kresťanmi a židmi v tomto čase boli dostatočne prívetivé na to, aby kresťania používali prvky synagogálnej liturgie. Pisateľ modlitieb je zrejme oboznámený s Aquilovým prekladom Starého zákona, čo by spis zaradzovalo do obdobia medzi rokmi 150 – 300 n.l. Miestom vzniku spisu je Alexandria alebo Sýria. Spis nadväzuje na hebrejskú bibliu a podobá sa na žaltár.¹⁹⁹ Helenistické synagogálne modlitby poskytujú svedectvo o tom, že aj Hospodin je činiteľom zázrakov, čo je pre obdobie druhého chrámu *nezvyčajné*.²⁰⁰

A. Modlitba 6²⁰¹

Vzývajúca modlitba, volanie na Boha, ktorý vždy prijímal chvály svojho ľudu, aby prijal terajšie modlitby svojho nového ľudu.²⁰²

1 Ó Ty, ktorý si vyplnil zaslúbenia, ktoré (boli dané) skrze prorokov a zmiloval si sa nad Sionom a zľutoval nad Jeruzalemom, 2 vyvýšiac trón Dávida, svojho sluhu v jeho strede a narodením Ježiša Krista, toho, ktorý bol podľa tela jeho semenom, samému narodenému z panny, 3 teraz ty sám, ó Pane Bože, prijmi naliehavé prosby, ktoré sú na perách tvojho ľudu, ktorý vyšiel z pohanov, ktorý na teba volá v pravde, veď si prijal dary spravodlivých v ich pokoleniach (...) 9 Eliášov na hore Karmel, Elizea pri horkej vode.(...)13 tak teraz preto prijmi modlitby svojho ľudu, Tebe predkladané s plnou múdrosťou skrze Krista v Duchu!

Modlitba šesť je z cyklu modlitieb (2-7), ktoré majú svoje presné paralely k Siedmym požehnaniam na Šabat a sviatky, sú taktiež v rovnakom poradí a majú

¹⁹⁸ Spis, ktorý sa snaží javiť akoby vznikol počas Jeruzalemského koncilu, pochádza však až z tretieho storočia.

¹⁹⁹ OTP vol.II., s.671-674

²⁰⁰ EVE, s.254

²⁰¹ = Constitutiones Apostolorum 7.37.1-5

²⁰² OTP vol.II., s.684-5

rovnako všeobecný obsah.²⁰³ V tejto modlitbe je hlavným motívom Božia vernosť v odpovediach na modlitby „starozákonných“ postáv, jeho zlutujúca povaha a činnosť v dejinách. Na tomto mieste sa však nachádzajú aj kristologické prvky, ako narodenie z panny a jeho funkcia príhovorca, čo je jasným znakom prítomnosti výlučne kresťanského materiálu. Eliáš v tejto modlitbe je teda jedným z prvkov, ktorý má význam pre daného modliaceho sa (chce, aby jeho modlitba bola chápaná ako modlitba v línii týchto postáv, *vrátane Eliáša*) a zároveň má aj miesto v pohľade na to, ako samej sebe rozumela raná cirkev, teda ako ľudu prislúchajúcemu k oblaku svedkov, keďže kresťania verili v kontinuitu Božieho zjavenia skrze veľké starozákonné postavy a Ježiša Krista.²⁰⁴

B. Modlitba 7 ²⁰⁵

Ďakovná modlitba k Bohu, pre Jeho neprestajné skutky spásy v minulosti aj teraz v Kristovi; a za jeho mnohonásobné dary človeku, rozumnému zvieraťu²⁰⁶

1 Vzdávame Ti vďaku za mnohé veci, Ó, všemohúci Pane, pretože si na nás neopustil svojimi dobrodeniami a svojim zľutovaním. 2 Ale zachraňuješ generáciu po generácii, vyslobodzuješ, držíš a zastrešuješ. 3 Pretože si podržal ²⁰⁷ (ľudí) za dní Enoša a Enocha, za dní Mojžiša a Józua, za dní sudcov, za dní Samuela a Eliáša a prorokov, za dní Dávida a kráľov, za dní Ester a Mordochaja, za dní Judyty, za dní Júdu Makabejského a jeho bratov 4 a v našich časoch nás nesieš skrze svojho veľkňaza Ježiša Krista, tvojho syna.²⁰⁸(...)

Modlitba sedem je špecifická kvôli svojmu obsahu protižidovských prvkov,²⁰⁹ čo je v pro-židovskom duchu modlitieb skôr neobvyklé. V každom prípade Eliáš v tomto texte slúži ako odkaz na obdobie, v ktorom konal Hospodin.

²⁰³ Tamže. s.673

²⁰⁴ MACDONALD, s.146

²⁰⁵ Apos. Con. 7.38.1-8

²⁰⁶ OTP vol.II., s.685-6

²⁰⁷ podľa Apos. Con. lat. TULISTI – držal, zachovával; gr. ANTELABÚ – (ANTELAMBANOMAI) – na pomedzí aoristu a imperfekta dep. „spoluniesol“ si nás; podobne v Rim 8:26 – SYNANTELAMBANOMAI – o *prihovárani* sa sv. Ducha.

²⁰⁸ podľa Apos. Con. - PAIDOS – dieťa, syn

²⁰⁹ narážka vo v.14 - oslobodil si nás od herézy Kristových vrahov.

Vymenovanie generácií končí pri Júdovi Makabejskom, čo z pohľadu situácie na začiatku tisícročia, keď tieto modlitby vznikli, nebolo až tak dávno. Nová skupina veriacich, zrejme na pomedzí židovstva a kresťanstva používa túto modlitbu a teda rozumie Hospodinovej prítomnosti v dejinách v tomto „spoluznášajúcom“ zmysle už aj počas starozákonného obdobia, do ktorého patrí aj Eliáš. Nasleduje vzdanie vďaky (skrže Krista) za to ako stvoril zmysly človeka a dokonca sa spomína aj *paraklétos*.

C. Modlitba 16²¹⁰

Pohrebná modlitba za mŕtvych²¹¹

1 A nechaj nás prosiť za tých našich bratov, ktorí odpočívajú v Kristu. 2 Nechaj nás prosiť za odpočinok tohto brata alebo tejto sestry. 3 Boh milujúci človeka, prijímaj jeho dušu, nech mu odpustí každý hriech, úmyselný či neúmyselný a 4 súc vládny a priaznivý nech ho určí na miesto medzi zbožnými, (toho poslaného) do náručia Abrahámovho, Izákovho a Jákobovho, so všetkými zo starých, ktorý boli potešujúci a ktorí konali Jeho vôľu, tam kde bolesť, zármutok a náreky už nie sú. 5 Povstaňme a zaviazme sa a aj jeden druhého večnému Bohu, skrže slovo, ktoré bolo na začiatku! 6 A biskup povie: Ó, Ty, ktorý si prirodzenosťou nesmrteľný a nekonečný, skrže ktorého všetko nesmrteľné a smrteľné nadobúda bytie, 7 ktorý si s umnosťou stvoril túto rozumnú bytosť, človeka, obyvateľa smrteľného sveta a ktorý si slúbil nesmrteľnosť, 8 ktorý (si) nedovolil Enochovi a Eliášovi okúsiť smrť, Bože Abraháma, Izáka a Jákoba, Ty nie si Boh mŕtvych, ale Boh živých. 9 Pretože s Tebou sú všetky duše živé a duše spravodlivých sú v Tvojej ruke, ktorých sa nedotkne sklúčenosť.(...) 11 Teraz pohliadni na svojho služobníka, ktorého si si vyvolil a prijal do ďalšej sféry, 12 odpusť mu, ak spáchal nejaký veľký hriech, úmyselný či neúmyselný a daj ho do náručia patriarchov, prorokov a apoštolov.(...) 15 S ktorými Ti buď sláva, česť a úcta, vďakvyzdanie a chvály a Duch Svätý až naveky. Amen

Biskup v tejto modlitbe (resp. pohrebnej liturgii) vyslovuje vieru v Hospodina ako darcu života a vo večný život jednotlivca (odpočívajúceho v Kristovi). Eliáš sa nachádza medzi spravodlivými, patriarchami a prorokmi, ktorí

²¹⁰ Constitutiones Apostolorum 8:41, 2-5

²¹¹ OTP vol.II, s. 696-7

síce na rozdiel od neho okúsili smrť, ale spolu s ním sa nachádzajú v „inej sfére“, v „húfe“ medzi ostatnými spravodlivými. Nejde však o matný oblak duchov, ale o živé bytosti prebývajúce v Hospodinovej prítomnosti.

6.2.3. (Grécka) Apokalypsa Ezdrášova

Apokalypsa Ezdrášova obsahuje vízie, ktoré sa dostávajú Ezdrášovi po tom, čo sa postil a modlil a Boh jeho modlitby vypočul.²¹² Podstupuje nebeskú cestu, kde vidí hriešnikov a spravodlivých a ich osudy. Je nimi hlboko pohnutý, prihovára sa za hriešne ľudstvo a nakoniec sa mu dostáva aj vízie súdneho dňa. Vidí aj peкло a zase putuje do neba, kde sú mu odhalené mnohé tajomstvá o fungovaní stvorenia. Dejovo je spis zakončený Ezdrášovou smrťou a pohrebom. Časté opakovania svedčia o viacerých prelínajúcich sa zdrojoch a určitej zmätenosti posledného redaktora, jedná sa však o kresťanský spis čerpajúci aj zo židovských zdrojov. Pôvodným jazykom spisu bola gréčtina, židovské časti boli zrejme pôvodne v hebrejčine. Spis je zrejme závislý na gréckej verzii Štvrtého Ezdráša a jeho vznik sa dá zaradiť do obdobia medzi 150 a 850 n.l. . Apokalypsa Ezdrášova je príkladom ako kresťanská cirkev preberá židovský apokalyptický žáner. Existuje množstvo ezdrášovských spisov (aj v iných jazykoch), ktoré na túto apokalypsu nadväzujú (napr. sýrska a etiópka apokalypsa). Postava Ezdráša je prevzatá z hebrejského kánonu a jej označenie *prorok* svedčí o kresťanskom prístupe ku starozákonným postavám, ktoré sú v neskoršom období označované ako proroci. Text nadväzuje na Starý aj Nový zákon a je zrejme závislý aj na Septuaginte.²¹³

²¹² Toto zameranie sa na „techniku“, ktorá prorokovi zaručí videnie, narúša tradičný apokalyptický rámec, kde k tomuto zážitku dochádza spontánne. Poukázanie na konkrétne správanie, ktoré má viesť k prekračujúcemu zážitku, chce svojich čitateľov nasmerovať ku širšiemu „životnému programu,“ ktorý presahuje rámec tohto (nedokonalého) sveta. COLLINS, s.8

²¹³ OTP vol.I., s.561-569

Apokalypsa Ezdrášova 7: 5-13²¹⁴

Uzatváracia modlitba ²¹⁵

5 A potom požehnaný Ezdráš hovoril: „Ó, večný Bože, Tvorca celého stvorenia, ktorý zmeral nebo a udržiaava zem vo svojej ruke, 6 ktorý sa vezie na cherubínoch, ktorý vzal proroka Eliáša do neba na ohnivom voze, 7 ktorý sýti každé telo, ktorého sa všetko bojí a trasie sa pred mocou Tvojej tváre, 8 vypočuj ma, toho, kto veľmi prosí 9 a daj všetkým, ktorí prepisujú túto knihu a zachovávajú ju a spomínajú na moje meno a zachovávajú spomienku na mňa, požehnanie z neba. 10 A požehnaj všetko, čo je jeho, tak ako za dní Jozefa. 11 A nespomínaj jeho minulé hriechy cez deň jeho súdu. 12 Tí, čo neveria tejto knihe zhoria ako Sodoma a Gomora. 13 a prišiel k nemu hlas hovoriac: Ezdráš, môj milovaný, každému dám veci, o ktoré si prosil.

Modlitba sa nachádza takmer na úplnom konci spisu, hneď po tom ako sa anjel pokúša z Ezdráša rôznymi časťami tela neúspešne vymámiť jeho dušu a musí zakročiť Hospodin a dušu si od Ezdráša vypýtať osobne. Ezdráš sa však stále zdráha a svojej duše sa nechce vzdať, keďže bez nej by nebol schopný prihovárať sa za osud ľudstva. Pán nakoniec pripraví Ezdráša na smrť tým, že mu vysvetlí, že aj on ju musel podstúpiť a tiež to, čo sa deje po smrti, totiž že duša odchádza do neba a telo ostáva na zemi. Ezdráš je síce zmätený, no predsa vyslovuje túto poslednú príhovornú modlitbu. Keďže autor modlitby vychádza z toho, že s Bohom sa zdá zjednávať, Eliáša používa ako ilustráciu vo svojej modlitbe, ktorý má azda Bohu pripomenúť jeho atribúty a konanie v dejinách – to, že je milosrdný. Na druhej strane môže Ezdráš pred momentom svojej smrti podotknúť Eliášov príbeh Bohu azda ako vyjadrenie túžby toho, že „štandardná“ pozemská smrť, ktorej sa tak obáva nie je jedinou možnosťou ako ukončiť svoju svetskú púť, keďže Eliáš putoval do neba priamo na ohnivom voze. To, čo sa Ezdráš snaží vo svojej modlitbe povedať sa veľmi blíži k prosbe – Hospodine, *spomeň si už na seba!*

²¹⁴ Eliáš sa na tomto miesta nachádza iba ako vsuvka, určitý odkaz na minulé udalosti, navyiac výlučne v spojení s modlitbou, preto je uvedenú v tejto kap. a nie v kap. Eschatologický Eliáš. Podobne Štvrtý Ezdráš a Otázky Ezdrášove.

²¹⁵ OTP vol.I., s.578 - 9

6.2.4. Štvrtý Ezdráš

Ezdráš je kňazského pôvodu, nachádza sa v Babylone a jeho úlohou je pokarhať židovský ľud. Po svojom odmietnutí sa obracia na pohanov. Dostáva sa mu sedem videní a očakáva blízky koniec tohto veku. Zlomky spisu sa zachovali v mnohých jazykoch, ich spoločným predchodcom bol však zrejme grécky text, ktorý v ešte ranejšej fáze predčila semitská pôvodina. Okrem toho, že chce spis vyvolať dojem svojho vzniku ešte v starozákonnej dobe, sa v texte nachádzajú aj novozákonné narážky. Je teda pravdepodobné, že vznikol zrejme koncom prvého storočia n.l., teda až po zničení druhého chrámu. Prívetivé vzťahy medzi židmi a kresťanmi (ešte pred povstaním Bar-Kochbu) umožňovali použitie židovského materiálu tohto spisu aj v kresťanských kruhoch. Motívom, ktorý sa nesie cez celú knihu, je otázka utrpenia Božieho ľudu a prosperity jeho utlačovateľov. Ezdráš však lamentuje nad osudom celého ľudstva a jeho skazenosti. Spis mal silný kultúrny vplyv siahajúci až do novoveku.²¹⁶

Štvrtý Ezdráš 7: 102-115

Môžu sa spravodliví prihovárať za bezbožných?²¹⁷

102 Odpovedal som hovoriac: Ak som našiel milosť v Tvojich očiach, ukáž mi, svojmu služobníkovi, či sa v deň súdu budú môcť spravodliví prihovárať za bezbožných alebo či za nich budú môcť úpenlivo prosiť k Najvyššiemu. 103 Otcovia za synov, alebo synovia za rodičov, bratia za bratov, príbuzní za svojich blízkych, alebo priateľov, za tých, ktorí sú im najbližší. 104 Odpovedal mi a riekol: Keďže si našiel milosť v mojich očiach, ukážem Ti aj toto. Deň súdu je rázny a všetkým ukazuje pečate pravdy. Tak ako teraz otec neprivádza svojho syna, alebo syn otca alebo pán svojho sluhu, alebo priateľ svojho najdrahšieho priateľa k tomu, aby ochorel, alebo spal, jedol, či bol uzdravený namiesto neho, 105 Tak sa

²¹⁶ OTP vol.I., s. 517-523

²¹⁷ Tamže. s.540-541

ani nikto nebude v ten deň modliť za iného ani nikto na iného nebude ukladať bremeno, pretože každý poniesie svoju vlastnú spravodlivosť alebo nespravodlivosť. 106 Odpovedajúc som riekol: Ako potom nachádzame, že sa Abrahám modlil za ľud Sodomy a Mojžiš za našich otcov, ktorí zhrešili na púšti. 107 A po ňom Jozue za Izrael za dní Achána 108 a Samuel za dní Saula a Dávid počas moru a Šalamún za tých, čo boli v chráme 109 a Eliáš za tých, čo prijali dážď a za toho, ktorý bol mŕtvy, aby ožil (...) a mnoho ďalších sa modlilo za mnohých.

Ide o úryvok z tretej Ezdrášovej vízie, ktorá sa zaoberá budúcnosťou spravodlivých a hriešnikov. Ezdráš vedie dialóg s anjelom, ktorý k nemu ako zvyčajne prichádza v noci a tentoraz mu odhaľuje budúcnosť spravodlivých a hriešnikov. Deň súdu sa odohráva na konci dejín a má právny charakter, keďže v ten deň sa ukáže rozdiel medzi hriešnikmi a spravodlivými. Aj v *Constitutiones Apostolorum* sa dajú nájsť tendencie, keď je smrť chápaná ako bod, ktorý sa nedá prekročiť modlitbami.²¹⁸ Anjelova odpoveď, v ktorej odmieta takúto modlitbu, môže svedčiť o zameranosti proti zásluhám otcov, ktoré stoja naproti vlastnej zodpovednosti.²¹⁹ Keď Ezdráš spomína príbehy o tom, keď sa niekto prihovárať za iných a *vtedy* to fungovalo, anjel mu ponúka vysvetlenie - prihovárať sa za iných je možné *v tomto veku*, keď rozsudok ešte nie je úplný. Celková celistvosť (a definitívnosť rozsudku) nastane až po zjavení plnej slávy, ktorá sa spája s dňom súdu, keď sa už nebude dať modlitbami prihovárať. Tento pohľad na modlitbu zrejme inšpiroval aj Apokalypsu Ezdrášovu, keďže sa v nej Ezdráš obáva, že po smrti (keď jeho duša opustí telo, čo bude definitívne) sa už nebude môcť za ľudstvo modliť.

Eliáš teda figuruje na zozname „starých“ modlitebníkov, ktorých modlitba by mohla slúžiť ako príklad príhovornej modlitby, ktorá by mohla zmeniť rozsudok nad bezbožníkmi počas súdneho dňa a uzavretosť množiny ich skutkov,

²¹⁸ STONE –CROSS, s.151

²¹⁹ O vine jednotlivca napr. Dt 24:16, Jer 31:29-30, Ez 18:20.
Tamže. s.250-251

ktoré mali za ich života rozhodujúcu povahu. Voči možnosti takej modlitby sa však autor spisu vymedzuje.

6.2.5. Otázky Ezdrášove

Ďalšou relevantnou časťou ezdrášovského cyklu sú Otázky Ezdrášove, ktoré predstavujú rozhovor medzi Ezdrášom a anjelom týkajúci sa opäť osudu spravodlivých a hriešnikov po smrti. Ezdráš smutne zistí, že všetci ľudia sú hriešnici, a teda ho dianie po smrti ešte viac zaujme. Aj keď dokument nie je úplný, vieme, že Ezdráš sa dozvedel, že duše hriešnikov sú v nižšej časti atmosféry a duše spravodlivých putujú k až k Božiemu trónu. V spise sa spomína aj možné vyslobodenie duší z rúk satana. Spomenuté sú aj vzkriesenie a posledný súd. Pôvodným jazykom bola zrejme arménčina a nie je jasné, či ju predchádzal ešte iný jazyk. Spis je akiste kresťanského pôvodu a bol vytvorený na základe židovských motívov, nedá sa však s presnosťou chronologicky zaradiť. Dialogická forma svedčí o návaznosti na Štvrtého Ezdráša a záujem o osud duší po smrti zase vypovedá o spojitosti s gréckou Apokalypsou Ezdrášovou. Spis je dokladom pokresťančovania židovských predstáv o posmrtnom živote²²⁰ v období judaizmu druhého chrámu.²²¹

Otázky Ezdrášove 37-40

O povahe modlitby²²²

37 Pretože tvoje modlitby sú takéto: Tak ako hospodár vychádza, aby sial, a výhonok vzíde radostne a vďačne a túži vydať početné plody a trnie a burina tiež vzídu a udusia ju a nedovolia, aby bolo zhromaždené početné ovocie. 38 Tak podobne ty, keď vchádzaš do chrámu a túžiš obetovať modlitby pred Bohom, starosti tohto sveta a klam slávy 39 (a bohatstva) vzíde a dusí ťa a nedovolí, aby bolo zhromaždené mnohé ovocie. Pretože ak by boli tvoje modlitby ako Mojžišove, keď žiaval štyridsať dní a hovoril s Bohom tvárou v tvár,

²²⁰ Pozri aj zhrnutie ku kapitole Eschatologický Eliáš.

²²¹ OTP vol.I., s. 591-595

²²² Tamže. s.598-599

40 (také ako) keď bol Eliáš vzatý do neba na ohnivom voze, (také ako) keď sa Daniel modlil v jame levov (...)

Stať je časťou rozhovoru medzi prorokom a anjelom. Nie je bližšie popísané, akým spôsobom k nemu došlo, rozprávač jednoducho publiku predkladá približujúceho sa anjela a hneď aj presnými otázkami vyzbrojeného Ezdráša. Ezdráš sa dozvedá skutočnosti o súdnom dni, ktorý je definitívnym bodom, do ktorého sa dajú konať dobré skutky. Duše spravodlivých sú uchvátené dobrými anjelmi, duše zlých zlými. Problematickým momentom je však všeobecná skazenosť ľudstva. Každá duša teda vystupuje cez sedem sfér až k bohu, kde zrie jeho slávu, Božiu tvár však smú vidieť len anjeli. Duše z rúk satana sú vyslobodené obeťou Ježiša Krista a pôstom pozostalých. Anjel sa v tejto časti pokúša Ezdrášovi vysvetliť, aký je „správny postup“ pri modlitbe zrejme ešte počas tohto obdobia, keď príhovorné modlitby môžu fungovať a Eliáš je práve vhodným typom modlitebníka, ktorý sa hodí do anjelovej (a autorovej dobovej) rozpravy. Časť o povahe modlitby je však prerušená a nasleduje stať o účele stvorenia a druhom príchode Krista.

6.2.6. Eliáš a modlitba - zhrnutie

Eliáš a jeho modlitby, ktoré spôsobujú zázraky sú súčasťou židovského folklóru.²²³ Chápanie modlitby (za pomoci Eliáša) má však v týchto knihách niekoľko tendencií, vo všetkých však vystupuje ako vychýrený modlitebník. Adresáti Epištoly Jakuba,²²⁴ ktorá je súčasťou novozákonného kánonu, sú povzbudzovaní k jeho napodobňovaniu a v helenistických synagogálnych modlitbách je predstaviteľom oblaku svedkov, ku ktorému sa chce pestrá liturgická komunita vzťahovať.²²⁵ V Ezdrášovskom cykle je Eliáš typom modlitebníka, na ktorého sa vo svojej modlitbe jedinec odvoláva (exemplum samotnému Hospodinovi) v Apokalypse Ezdrášovej) a ku ktorému je nový modlitebník nabádaný (v Otázkach Ezdrášových). Vo Štvrtom Ezdrášovi je situácia odlišná, pretože pokus o príhovornú modlitbu Eliášovského typu je zamietnutý, keďže ani ten nedokáže prekročiť definitívny prah smrti. Spochybnenie príhovorného typu modlitby má však svoje opodstatnenie, keďže znakom apokalyptického pesimizmu je aj to, že Boh sa z ľudských dejín stiahol a v plnej sláve príde až v spojení s posledným súdom, *nenachádza sa teda v terajšom svete*²²⁶ a jediným spôsobom spojenia s ním je dbanie na jeho zmluvu v *terajšom živote*, čo má v konečnom dôsledku pre jednotlivca rozhodujúci vplyv.

²²³ DALE, s.776

²²⁴ Zdá sa, že autor epištoly poznal židovský folklór aj Septuagintu. DALE, s.777

²²⁵ Eliáš vystupuje aj v požehnaní, ktoré sa čítalo v synagóge v období druhého chrámu po čítaní Tóry počas Šabatu. Existujú však dve verzie tohto požehnanie a v tej, v ktorej sa nachádza Eliáš, je zrejme staršieho Palestínskeho pôvodu. FEIERSTEIN, s.85 cituje Ginzberga

²²⁶ OTP vol.I., s.xxix

7. Prídavky k starozmluvnému Eliášovi

7.1. Vitae Prophetarum²²⁷

Vitae Prophetarum 21 (Eliáš)²²⁸ 1-15

1 Eliáš, Tišbejec zo zeme Arabov,²²⁹ z Áronovho kmeňa, žil v Gileade, pretože Tišbe bola daná kňazom. 2 Keď sa mal narodiť, jeho otec Sobacha²³⁰ videl, že ho zdravia muži v žiarivom rúchu a obliekajú ho do ohňa a dali mu pohltiť plamene. 3 A keď šiel a zvestoval to v Jeruzaleme, prorok²³¹ mu povedal: Neboj sa, lebo jeho príbytkom bude svetlo a jeho slovo bude súdom a bude súdiť Izrael. 4 Toto sú znamenia²³², ktoré vykonal. 5 Eliáš sa modlil a nepršalo tri roky a po týchto troch rokoch sa modlil zas a prišiel hojný dážď. 6 V Sarepte Sidonskej skrze slovo Hospodinovo spôsobil, že krčah vdovy sa nemíňal a z nádoby na olej neubúdalo. 7 Jej syna, ktorý zomrel, Boh vzkriesil z mŕtvych, po tom ako sa modlil. Keď sa s Baalovými prorokmi dopytoval, kto je pravdivým a skutočným Bohom, navrhol, aby obetovali, aj on aj oni a aby sa pod obeťou nezapaľoval oheň, ale aby sa každý modlil a ten, kto by odpovedal, ten bude Bohom. 9 Baalovi proroci sa teda modlili a rezali sa až do deviatej hodiny a nik im neodpovedal; a Eliáš, keď naplnil miesto, kde bola obeť, vodou, sa modlil tiež a zrazu zostúpil oheň a pohltil obeť a voda bola preč. 10 A všetci žehnali Bohu a zabili štyristopäťdesiat Baalových prorokov. 11 Keď si kráľ Achaz vyžiadal od modiel veštbu, (Eliáš) (mu) prorokoval smrť a on zomrel. 12 Keď boli za ním poslaný dvaja velitelia päťdesiatich od Achazjáša, kráľa Izraela, vzýval Hospodina a z neba zostúpil oheň a pohltil ich na Hospodinov povel. 13 Havrany mu prinášali chlieb ráno a mäso popoludní. 14 So svojím plášťom udrel na Jordán a ten sa rozostúpil a prešli cez neho suchými nohami, aj on aj Elizeus. 15 Nakoniec bol vzatý na ohnivom voze.

²²⁷ Pre úvod k spisu pozri kap. V duchu a moci Eliáša

²²⁸ OTP vol.II.s.396-7

²²⁹ V 1.st. n.l. Nabatejci, teda Arabi ovládali oblasť Perey a Dekapolisu, ich vplyv sa možno rozšíril až do transjordánskej oblasti. Autor kladie Tišbe do tohto územia. Tišbe sa spomína v spojení s Eliášom v 1.a 2.Kráľ. Zmienka arabskej nadvlády, je teda naznačuje možnú datáciu spisu.

²³⁰ Podobný príbeh sa odohráva pri zvestovaní narodenia Baal Šem Tova (vedúca osobnosť východoeurópskeho chasidizmu) jeho otcovi Eliezerovi. Túto zvesť mu však prináša samotný Eliáš.

²³¹ CHRÉSMOS - ten, kto tlmočí Božie odpovede

²³² SÉMEION / SÉMEIA – *znamenia*; Sú v celom spise používané podobne. V príbehoch o Eliášovi označujú zázraky vykonané prorokom, no v Živote Jeremiáša však už označujú prorockú činnosť, kázanie proroka. Tento výber slov je zvolený kvôli zbožnému publiku, ktoré očakáva, že zbožný jedinec sa bude takto prejavovať. XERAVITS, Wonders s.233; Themes s.438

Eliášovi sa v tomto spise popri veľkých prorokoch venuje špeciálna pozornosť. Špecifickým materiálom (aj oproti popisu pôsobenia ostatných prorokov) je detailný príbeh o jeho narodení (v.1-3), inak je v spise prerozprávaná výlučne biblická látka. Poslovia²³³, ktorých vidí Eliášov otec pri zvestovaní, sa ním veľmi nezaoberajú, zaujímajú sa priamo o dieťa (Eliáša). Biela farba rúcha týchto poslov môže naznačovať kultickú čistotu a zostupujúcu nebeskú sféru (biele rúcho sa spomína aj pri Ježišovom premenení), svetlo sa však netýka len podivných hostí, týka sa skrz-naskrz aj samotného dieťaťa, ktoré je nimi naplnené a obklopené. Myšlienka o prebývaní vo svetle pochádza zo židovstva,²³⁴ svieta aj Mojžiš, keď sa vracia z vrchu s doskami desatora, pohltenie plameňov súvisí so stále sa vracajúcou témou symbolickej povahy pokrmu.²³⁵ Eliáš dostáva prvé jedlo, ktoré symbolizuje povahu celého jeho nasledujúceho života. Eliášov otec celej scéne nerozumie, na význam sa teda sputuje proroka. Je to pravdepodobne kňaz z jeruzalemského chrámu, o čom by svedčila úvodná formulácia odpovede (*priestliche Heilsorakel*) - Neboj sa! Nasleduje jadro popisujúce Eliášove zázraky zaznamenané aj v hebrejskej Biblii, avšak v inom poradí (čím autor sleduje nový zámer) a vo všetkých vystupuje ako divotvorca. Zázraky sú spojené s *prírodou* (*rieka je časťou zeme a dážď oblohy*), teda chápu Eliáša ako toho, ktorý má nad týmito sférami moc.²³⁶ Ďalšie zázraky súvisia s jedlom, s inými osobami (a vzkriesením), teda so životom a smrťou. Ak zoradíme zoznam zázrakov (podľa toho, čoho sa týkajú) v poradí, ako vystupujú v tomto spise, čiže – *príroda, potrava, život a smrť, Hospodin, život a smrť, potrava, príroda*,²³⁷ centrom je práve chápanie Eliáša ako pravého vyznávača, z čoho pramenia zázraky týkajúce sa ostatných ríš stvorenia. Svedčí to o chápaní Hospodina ako toho, ktorý sa stará o verných a ich potreby. Všetky zázraky si však vyžadujú aj Eliášov aktívny prístup k Hospodinovi.

²³³ ANDRES var. ANGELOI – muži var. anjeli/ poslovia, ak by aj šlo o obyčajných mužov, na nezvyčajnosti ich rúcha sa nič nemení.

²³⁴ XERAVITS, Remarks s.4

²³⁵ Tamže. s.5

²³⁶ XERAVITS, Wonders s.234

²³⁷ XERAVITS, Wonders. s.236

7.2. Prídavky k starozmluvnému Eliášovi - zhrnutie

Vitae Prophetarum sa snaží Eliášov život rozšíriť o zázračnú rovinu nielen na konci, ale aj na začiatku. Aj keď spis pochádza zrejme z obdobia, keď sa starým (mŕtvym) prorokom pripisovala úcta (o čom zrejme svedčí samotný vznik spisu), Eliášovmu hrobu sa z pochopiteľných príčin nevenuje žiadna pozornosť, pretože ak by aj šlo u ostatných prorokov o umelé priradenie lokalizácie posledného odpočinku, samotná povaha Eliášovho odchodu také priradenie akosi prirodzene nedovoľuje.

Z troch aspektov, ktoré sú nosnými témami v spise (teda *navigácia pútnikov, prerozprávanie známych príbehov a povzbudenie k zbožnosti adresátov*), je hlavným prvkom práve výzva k obyčajnej osobnej bohabojnosti, ktorá vyvstáva proti mystickému a apokalyptickému prístupu, (ktoré *nahliadajú „za roh“*) čo zapadá do kontextu v prvom storočí n.l., kde židovské publikum potrebuje povzbudenie.²³⁸

8. Eschatologický Eliáš

8.1. Apokalypsa Eliášova (koptská)

Aj keď to naznačuje názov, spis nie je ani apokalypsa, ani Eliášova. Eliáš sa v nej síce na chvíľu naozaj mihne, no nejedná sa o hlavnú postavu, ktorá by prijímala videnia nadpozemských skutočností od anjelského prostredníka. Apokalypsu²³⁹ však môže pripomínať vďaka (zrejme kresťanskému) apokalyptickému materiálu týkajúcemu sa umučenia Eliáša a Enocha, ktoré bolo pravdepodobne inšpirované materiálom zo Zjavenia Jána.²⁴⁰ Názov teda spis dostal kvôli apokalyptickému popisu skutočností týkajúcich sa Eliáša.²⁴¹ Ide

²³⁸ Tamže. s.237

²³⁹ O apokalypse – COLLINS A.Y., s.7

²⁴⁰ Zj 11:4-12

²⁴¹ Možný je vznik spisu na Egyptskom vidieku, kde sa kresťania v treťom storočí radi nazývali podľa starozákonných svätých. FRANKFURTER, s.35

zrejme o pôvodne židovskú kompozíciu, ktorá prešla rukami kresťanského editora. Autor zrejme dobre poznal židovskú, kresťanskú a egyptskú literárnu tradíciu, z ktorej čerpá. Rukopisy boli pôvodne napísané v achmimskom a sahidskom dialekte koptštiny a kratší úsek v gréčtine. Grécka verzia zrejme tvorí základ neskorších prekladov. Keďže sa koptské rukopisy dajú zaradiť do štvrtého storočia n.l., grécky text môže pochádzať zrejme z tretieho storočia n.l.. Ak je správny predpoklad, že je Apokalypsa závislá na Zjavení Jánovom a 1. Epištole Jána (ktorá sa tiež zaoberá príchodom Antikrista), je možné túto kompiláciu zaradiť medzi roky 150 a 275 n.l.. Spisy pripísané Eliášovi sa mihli v niekoľkých starovekých zoznamoch kánonu a napr. aj v Constitutiones Apostolorum. Na jednom z rukopisov sa nachádza spolu s Apokalypsou Sofoniášovou. Apokalypsu Eliášovu vo svojich komentároch spomínajú aj Origenes a Hieronymus.²⁴²

A. Apokalypsa Eliášova 4:7-19

Umučenie Eliáša a Enocha²⁴³

7 Potom, keď Eliáš a Enoch započujú, že na svätom mieste sa zjavil nehanebník, zostúpia dole a budú s ním bojovať hovoriac: 8 „Vskutku sa nehanbíš? Keď sa pripájaš k svätým lebo si stále oddelený. 9 Správal si sa nepriateľsky k tým, ktorí patria nebu. Konal si proti tým, ktorí patria svetu. 10 Bol si nepriateľský k trónom, konal si proti anjelom. Stále si cudzincom. 11 Spadol si z neba ako ranné hviezdy²⁴⁴ / Premenil si sa, ale tvoj kmeň pre teba potemnel. 12 Ale ty sa nehanbíš, keď stojíš nepoddajne proti Bohu. Si diabol.“ 13 Nehanebník to bude počuť a nahnevá sa a bude s nimi bojovať na trhu veľkého mesta. A strávi sedem dní bojujúc s nimi. 14 A oni strávia tri a pol dňa,²⁴⁵ súc mŕtvi na tom trhu, zatiaľ čo ich uvidia všetci ľudia. 15 Ale štvrtého dňa vstanú a napomenú ho vraviac: „Ó, nehanebník, syn bezprávia. Či sa vskutku za seba nehanbíš, keď zvädzaš Boží ľud, za ktorý si netrpeľ? Či nevieš, že žijeme v Pánovi?“ 16 Ako boli vyslovené tieto slová, premohli ho hovoriac: „Okrem toho, zložíme telo kvôli duchu a zabijeme ťa, keďže si nemohol hovoriť toho dňa, pretože my sme stále silní v Pánovi. Ale ty si stále nepriateľský

²⁴² OTP vol.I., s.721-728

²⁴³ Tamže. s.747-8

²⁴⁴ Iz 14:12

²⁴⁵ Zj 11:11

voči Bohu. “ 17 Nehanebník to bude počuť, nahnevá sa a bude s nimi bojovať. 18 A celé mesto ich obklopí. 19 Toho dňa budú volať až do neba skvejúc sa, zatiaľ čo ich uvidia všetci ľudia a celý svet.

Kapitola je rozprávaním bez určenia konkrétneho adresáta, určená však bola zrejme aj pre kresťanské aj židovské kruhy.²⁴⁶ Udalosti, ktoré sú popísané vo štvrtej kapitole, sa odohrávajú v Jeruzaleme. Sú časťou dejov, ktoré sa odohrávajú pred príchodom Mesiáša do mesta.²⁴⁷

Motív Enochovho a Eliášovho mučeníctva je zrejme inšpirovaný Zjavením Jána,²⁴⁸ kde sa spomína umučenie dvoch verných svedkov. Ich mená síce nie sú explicitne spomenuté, no pôvodne boli títo učenici pokladaní za Mojžiša a Eliáša. Cirkevní otcovia však túto pasáž vzťahovali na Enocha a Eliáša, keďže sa jedná o postavy, ktoré nezomreli (Mojžiš by tiež mohol byť adeptom na tohto mučeníka, keďže ani jeho hrob sa nenašiel,²⁴⁹ to je však späté až s neskoršou tradíciou).²⁵⁰

V kapitole sa nachádza séria mučeníckych smrtí, ktoré na seba nadväzujú. Eliášovo a Enochovo mučeníctvo predchádzajú mučeníctvo Tabity,²⁵¹ po ňom nasleduje mučeníctvo šesťdesiatich, ktoré však nie je také veľkolepé (je teda časťou pôvodného spisu, ku ktorému pripojil fantastický materiál kresťanský editor). Utrpenie spravodlivých je však židovským motívom.²⁵² Kresťanské prídavky však rozširujú tento boj dobra a zla z medziludskej roviny do roviny medzi Bohom a Satanom, ktorého vtelením je Antikrist, ktorý má nad nimi síce v tomto čase moc, no nemá moc nad ich dušami.²⁵³ Poznámka o tele je paralelou ku Kristovmu (prvému, či druhému) príchodu v tele,²⁵⁴ ktorý nebol v ranej cirkvi

²⁴⁶ OTP vol.I., s.726

²⁴⁷ Tamže. s.730

²⁴⁸ Zj 11:1-12

²⁴⁹ Dt 34:5

²⁵⁰ OTP vol.I., s.725

²⁵¹ Podľa Sk 9: 36-41 má aj Tabita špecifický vzťah ku smrti a životu, keďže ju vzkriesil apoštol Peter.

²⁵² vid' strasti Makabejcov.

²⁵³ OTP vol.I., s.732

²⁵⁴ 1.Jn 2:22; 4:3, 2.Jn 7

samozrejým konceptom, keďže sa vyskytli rôzne skupiny,²⁵⁵ ktoré túto skutočnosť popierali. Eliáš je teda akýmsi eschatologickým „telesným“ predchodcom druhého príchodu Krista.

Keď sú v židovskom ponímaní spravodliví v nebeskej sláve, žiaria ako hviezdy.²⁵⁶ Prepožičané svetlo nebeských telies je pochopiteľnou vlastnosťou nebeských bytostí. Tento nebeský atribút sa stáva *zrejým* a je odmenou za viditeľné utrpenie, ktoré títo spravodliví mučeníci podstúpili na zemi.²⁵⁷

Apokalypsa Eliášova však ďalej rozvíja tento mučenícky motív zo Zjavenia a namiesto toho, aby vystúpili hore na nebo, sa priznávajú ku Kristovej obeti a majú ešte slovo a úlohu pri boji s Antikristom a jeho žalobe. V porovnaní so Zjavením Jána (keď jednému z mučeníkov rozumieme ako Eliášovi), sa teda nejedná o úplne nový motív. Zaujímavá je však Eliášova reč, ktorú mu do úst vkladá autor, ktorému zrejme pripadá prirodzené, že život a sila tohto židovského svätca súvisia s Pánom (Hospodinom a utrpením).

B. Apokalypsa Eliášova 5: 32-35

Súd a odsúdenie antikrista²⁵⁸

32 Po týchto veciach zostúpia Eliáš a Enoch. Zložia svoje svetské telá a príjmu duchovné telá. Nájdu syna neprávosti a zabijú ho, keďže nebol schopný prehovoriť. 33 Toho dňa sa rozplynie v ich prítomnosti ako ľad, ktorý sa roztopil pri ohni. Zahynie ako had, ktorý v sebe nemá dych. 34 Povedia mu: tvoj čas pre teba pominul. Preto teraz ty, a tí ktorí ti veria, zhnú. 35 Budú uvrhnutí na dno priepasti a uzavrie sa pre nich.

Po opise súdu Pánovho sa vracajú Eliáš a Enoch, aby zabili syna bezprávia.²⁵⁹ Stopy motívov, ktoré inšpirovali vznik postavy antikrista, sa dajú

²⁵⁵ Markión et al. boli cirkevnými otcami chápaní ako stelesnenie ducha antikrista. WEINRICH, s.136

²⁵⁶ Dan 12:4; 1 Enoch 104:2; 4 Ezd. 7:78

²⁵⁷ BAUCKHAM, World s.255

²⁵⁸ OTP vol.I., s.752-3

²⁵⁹ Tamže. s.726

nájsť v knihách Starej²⁶⁰ aj Novej zmluvy.²⁶¹ Idealizácia a zhustenie vlastností týchto negatívnych postáv do jednej osoby mohli prispieť k obrazu antikrista,²⁶² ktorý sa má objaviť na konci vekov. Je ovládaný Satanom, klamár, tyran, falošný boh, syn neprávosti a falošný prorok.²⁶³ Typickou vlastnosťou tejto postavy je *pýcha*. Autor spisu teda preberá tieto motívy a spája ich s budúcimi udalosťami. Naproti antikristovi stoja Eliáš a Enoch, vzory spravodlivých, ktorí nezakúsili smrť. Aj cirkevní otcovia²⁶⁴ majú vieru v to, že Eliáš sa zjaví pred druhým príchodom²⁶⁵ Krista. Otázkou zostáva, či sú slová o súde opisom udalostí, *až po ktorých* má prísť Eliáš, alebo sú len poetickou pasážou, ktorá opisuje udalosti, ktoré nasledujú *po* príchode Eliáša. V každom prípade je Eliáš spojený s týmto súdom a má úlohu finálneho žalobcu, ktorý je v „špeciálnej uniforme“ duchovného tela,²⁶⁶ určeného na tento rozsudok. Nasleduje príchod Krista so svätými zničením sveta v ohni a príchod tisícročného kráľovstva, nové nebesá a zem. Eliáš je teda v tejto pasáži prototypom spravodlivého, ktorí má moc nad falošnými prorokmi a zároveň je predchodcom Pánovho príchodu, ktorý sa však nemusí nevyhnutne spájať dňom Hospodinovým ako s dňom súdu, ale priamo aj s príchodom nového veku.

²⁶⁰ Dt 13: 1-6 O falošnom prorokovi; 1.Sam. 17 – Kde vystupuje Goliáš ako anti-mesiáš stojaci naproti ideálnemu kráľovi, mesiášskej postave; Zach 11:15-17 – O pochabom pastierovi; Dan11: 21-45 – o čase poslednej hrôzy a človeku, ktorý sa neprávom zmocňuje kráľovstva, tiež o jeho dokonaní.

²⁶¹ 2. Tes. 2: 8

²⁶² LOREIN, s.30-31

²⁶³ Tamže. s.29

²⁶⁴ Tertulián (De Anima 50)

²⁶⁵ DODS – BRUCE, s.693

²⁶⁶ V 1 Kor 15:44 sa hovorí o vzkriesení duchovného tela.

8.2. Sibylla

Sibylla bola zrejme historickou postavou, no od jej časov sa toto meno nespája len s božskou inšpiráciou, ale aj s *dlhovekosťou a divokým, nekultivovaným výrazom*.²⁶⁷ Pohanské (Sibylline) veštby zohrávali dôležitú úlohu aj v politických rozhodnutiach a boli preslávené napriek všeobecnému vedomiu o ich možnej manipulácii. Práve kvôli svojej rozšírenosti a vplyvu boli Sibylline veštby používané židovskými aj kresťanskými autormi, ktorí ich používali na tlmočenie svojej vlastnej zvesti. Sibylline veštby pochádzajúce zo židovského prostredia vzišli z apologetickej literatúry helenistického judaizmu a sú výsledkom snahy o vyjadrenie toho, čo majú pohania, židia (a kresťania) spoločné. Text rukopisov je často citovaný aj cirkevnými otcami. Knihy neposkytujú ani tak skutočný popis historických udalostí, ale sú skôr prejavom populárneho presvedčenia o legendárnych látkach vzťahujúcich sa k jednotlivým nadvládam a ríšam. Nosnou témou v Sibylliných veštách je eschatológia a v prípade židovských častí je aj politicky zaťažená, keďže sa zaoberá príchodom dokonalého kráľovstva. Záujem o to, čo sa stane s jednotlivcom po smrti, je špecifický iba pre kresťanské časti (ako je napríklad kniha 2), ale aj v týchto kresťanských častiach je raj a vzkriesenie pozemskou záležitosťou a je spojený práve s premenou zeme. Vyvinutá eschatológia Sibylliných veštieb (je mladšia ako Zjavenie Jána) a fakt, že sa z historických udalostí zmieňuje iba zničenie Jeruzalema, určujú najneskoršiu dátáciu kresťanskej redakcie na rok 150 n.l. . Knihy 1-2 Sibylliných veštieb tvoria celok a skladajú sa so židovského materiálu pretvoreného kresťanským redaktorom. Židovský aj kresťanský materiál je možné zaradiť do 3.st. n.l., kresťanskú redakciu prípadne aj do 2.storočia.²⁶⁸ Ak je skorá dátácia kresťanského a židovského materiálu v knihách správna, potom je tento dokument dôležitým svedkom o judaizme tohto obdobia. Pohanské zlomky sú však príliš krátke na to, aby popísali vývoj, ktorý podstupujú. Knihy veštieb kresťanského a židovského pôvodu sú však dosť obsiahle na to, aby popísali aj

²⁶⁷ NZ Apokryfy III., s.351

²⁶⁸ OTP vol.I., s.331

predpokladaný smutný koniec histórie. Nezávisle od ich pôvodu však majú Sibylline veštby náboženský charakter a sú spojené s vôľou božstva a s jeho správnym uctievaním. Postoj pohanskej Sibylly k Apolónovi je podobný, ako postoj židovskej Sibylly k JHWH.²⁶⁹ Na rozdiel od apokalýps, ktoré sú určené len pre úzke spoločenstvo, sú Sibylline veštby nasmerované aj pre širší okruh prijímateľov.²⁷⁰

A. Sibylla, Druhá kniha, 186-189²⁷¹

186 *Tehdy i Tišbejec dorazí z nebe na nebeském voze,*

187 *sestoupí na zem a před celým světem tři vykoná divy,*²⁷²

188 *aby tak ukázal všem, že zánik života je blízko.*

Druhá kniha veštíeb patrí do cyklu upraveného kresťanmi (knihy 1-2 a 6-8), ktoré bývajú radené aj medzi novozákonné apokryfy, sú v nich však obsiahnuté aj staršie celky.²⁷³ Eliáš tvorí premostenie medzi eschatologickou vládou židov a skazou sveta v ohni. Nasleduje súd a vzkriesenie z mŕtvych. Vystupuje i Kristus a Hospodin zástupov.

Návrat Eliáša osobne v tomto texte je zrejme inšpirovaný Mal 3:23-24 a Sirachovcom 48, kde sa spomína oheň trikrát zostupujúci z neba. V Malachiášovi je návrat Eliáša (či už osobne alebo niekoho ako Eliáša) predzvestou k príchodu dňa Hospodinovho. Keďže iba v Septuaginte (teda prekladu používanému v diaspóre) sa nachádza prídavok *Tišbejec*, autor, resp. redaktor textu Sibyliných veštíeb zrejme poznal tento text (aj s týmto prídavkom?) a pochopil ho v doslovnom zmysle, že práve Eliáš Tišbejský sa dostaví *osobne*. Sibylline spisy pochádzajú aj z malej Ázie, ktorá je súčasťou

²⁶⁹ OTP vol.I., s.318-332

²⁷⁰ NZ Apokryfy III., s.357

²⁷¹ NZ Apokryfy III., s.384

²⁷² SÉMATA TRISSA - podobne Didaché 16:6 TA SÉMEIA TÉS ALÉTHEIAS - *Tri divy* – znamenie na nebi, zvuk poľnice a vzkriesenie mŕtvych; v Sib. II.245-251 sa Eliáš skutočne vyskytne aj pri vzkriesení. GEFFCKEN dodáva, že sa jedná o židovsko-kresťanský prídavok.

²⁷³ NZ Apokryfy III., s.353

diaspóry, legenda o Eliášovom návrate určitým spôsobom pretrvávala aj v týchto končinách. Eliáš je teda predchodcom súdu a dňa Hospodinovho, v ktorom sa mihne aj Kristus,²⁷⁴ čo je zrejme židovsko-kresťanská vrstva. Skaza sveta v ohni je jedným zo sprievodných udalostí premeny pozemských pomerov svojou skazu zvestujúcou povahou patrí medzi základné znaky Sibylliných veštíeb. Skazozvest býva namierená často proti konkrétnym miestam a ľuďom a podľa toho, či sú veštby od Sibylly pohanskej alebo zo židovsko-kresťanského prostredia je možné určiť príčinu zvestovaných pohrôm a vzťah jednotlivej Sibylly k božstvu. Pohanská eschatológia je však čiastočne potlačená legendárnymi látkami a Eliáš ako správny vyznávač zapadá do tohto pohansko- židovsko-kresťanského koloritu.

B. Sibylla, Druhá kniha, 245-251²⁷⁵

245 *Tehdy i Mojžíš, veliký přítel Nejvyššího*

246 *oblékne tělo²⁷⁶ a přijde, a s ním i Abraham veliký,*

247 *Izák a Jákob, Jozue, Daniel, Eliáš prorok,*

248 *Abakuk, Jonáš i všichni, jež Hebrejci zabili, vstanou.*

249 *Avšak ty Hebrejce, co přijdou k soudu po Jeremiášovi*

250 *zahubí všechny – tak každý si svoje odpyká činy.*

Vzkriesenie podľa Sibylly prebieha nasledovne: *nebeský kráľ* vracia duše a ducha tým, ktorí sú v podzemí a vracia im telo a anjel Uriel *rozráža závery Hádu*. Keď sú všetci mŕtvi pripravení na súd, prichádza *Adonai Sabaóth*,²⁷⁷ Kristus i spravodlivý, medzi nimi aj Eliáš. Nie je však jasné, kde títo spravodliví jedinci prebývali predtým, v spise sú však v takej pozícii, že sa súdu nemôžu napriek

²⁷⁴ Sib 2: 242

²⁷⁵ NZ Apokryfy III., s.386

²⁷⁶ SARKAS DYSAMENOS – popadnuvší telo, súc oblečený do tela; var. SARK' EPIEIMENOS – zaopatrený, vyzbrojený telom – *pasívny* aspekt preberania tela, teda aj spravodliví sa musia tomuto vzkrieseniu podrobiť.

²⁷⁷ ADONAI SABAÓTH – *Hospodin zástupov*, titul prebraný z hebr. bibl., avšak na tomto mieste s Diovým prívlastkom HYPSEIKERAUNOS – *hrmiaci z vysoka*; každopádne ide o všetko-zastrešujúcu, nebeskú vlastnosť, ktorá sa redaktorovi hodí pre Dia aj pre Hospodina.

svojej spravodlivosti vyhnúť. Za zdôraznením fyzickej stránky vzkriesenia je viera v to, že vzkriesený jednotlivец ožije zase vo svojej fyzickej podobe, v takej, akú mal na zemi. Súvisí to s pochopením vzkriesenia (okrem toho, že ide aj o určitú premenu) ako s aktom zachovania osobnej identity. Nie sú to iní jedinci, ale bytostne tí istí, ktorí zomreli.²⁷⁸

8.3. Apokalypsa Ezdrášova²⁷⁹

Apokalypsa Ezdráša 5: 20-28

Tresty a odmena²⁸⁰

20 A prorok riekol: Pane, odhaľ mi tresty a raj. 21 A anjeli ma odvedli na východ a videl som strom života. 22 A videl som tam Enocha a Eliáša, Petra a Pavla, Lukáša a Matúša a všetkých 23 spravodlivých a patriarchov.

Ezdráš vidí v raji spravodlivých, medzi nimi aj Eliáša a rôzne meteorologické javy a prekvapivo aj večné tresty. Strom života zrejme rastie v rajskej záhrade,²⁸¹ ktorá sa na prelome tisícročí postupne začala ponímať ako miesto prebývania spravodlivých. Obrazotvornosť a lokalizácia neba však bola počas prvých dvoch storočí u kresťanov ešte rozkolísaná.²⁸²

²⁷⁸ BAUCKHAM, World s.254

²⁷⁹ Pre úvod k spisu pozri úvod pozri kap. Eliáš a modlitba

²⁸⁰ OTP vol.I., s.577

²⁸¹ gr. PARADEISOS a hebr. EDEN – pochádzajú zo staroperzského označenia záhrady alebo parku - PARDES (bez náboženského prídychu). Toto slovo sa vyskytuje v spojitosti so záhradou Eden iba v LXX. Miesto, na ktorom prebývajú spravodliví sa teda postupne stotožnilo s Edenom = rajom. Takéto spojenie sa nachádza už u Enocha (3.st. p.n.l.). COLLINS, s.31

²⁸² COLLINS A.Y., s.32

8.4. Apokalypsa Sofoniášova

Z celej apokalypsy sa zachovala len štvrtina textu, ktorá však nie je súvislá. Dostupný je len grécky kúsok citovaný Klementom Alexandrijským a dokopy 10 strán v achmimskom a sahidskom dialekte. Aj keď je text útržkovitý, je jasné, že sa jedná o apokalypsu s nebeskou cestou so zrením nadpozemskej slávy a pekelných trestov hriešnikov. Text, ktorý sa zachoval, začína staťou o piatom nebi a po chýbajúcom fragmente hovorí o utrpení duší v Háde. V rukopisoch, ktoré sa dajú zaradiť na koniec štvrtého a začiatok piateho storočia n.l., sa apokalypsa Sofoniášova nachádza bok po boku s Apokalypsou Eliášovou. Zmienka spisu sa nachádza v niekoľkých starovekých kánonických zoznamoch a koptský text bol preložený zrejme z gréčtiny. Kvôli zmienke Šedracha, Mešacha a Abednega sa obsahovo dá Apokalypsa Sofoniášova zaradiť do obdobia, kedy príbeh Zuzany už koloval ako časť knihy Daniel, čo môže byť prvé až druhé storočie n.l. Autorom bol zrejme žid žijúci v diaspóre a keďže sa rukopisy našli v kláštore, kresťanský prekladateľ spisu na ňom zanechal svoje stopy v podobe narážok na Nový zákon. Človek je predstavený ako bytosť so slobodnou vôľou, ktorého skutky vedú buď do knihy živých alebo do Hádesu. Keďže je Hospodin v tomto spise milosrdný, rozsudok nad sebou človek dokáže zmeniť oľutovaním svojich skutkov.²⁸³

9: 1-5 Prvá poľnica, vyhlásenie víťazstva a navštívenie spravodlivých

1 Potom sa priblížil veľký anjel majúci vo svojej ruke poľnicu a zadul na nej tri razy nad mojou hlavou hovoriac: „Bud' odvážny! Ó, Ty, ktorý si triumfoval. Zvíťaz! Ó, ty, ktorý si zvíťazil. Pretože si porazil žalobcu a unikol si z priepasti a Hádesu.“²⁸⁴ 2 Teraz prejdeš cez hranice. Pretože tvoje meno je zapísané v Knihe Živých.“ 3 Chcel som ho obopnúť rukami,²⁸⁵ ale nemohol som ho obopnúť, pretože jeho sláva je veľká. 4 Potom podišiel k spravodlivým, menovite k Abrahámovi a Izákovi, Jákobovi a Enochovi, Eliášovi a Dávidovi. 5 Rozprával sa s nimi ako sa rozprávajú priateľ s priateľom.

²⁸³ OTP vol.I., s.497-506

²⁸⁴ (Zj 6:8) HÁDES – *podsvetie*

²⁸⁵ Podobne o pokuse uctievať anjela v Zj 19:10.

Eliáš samotný je predchodcom nanebovzatia a nebeskej cesty.²⁸⁶ Predstava o tom, že všetci spravodliví budú raz premenení, pramení z knihy Daniel,²⁸⁷ kde sa spomína aj zápis do zvitku. Velkoleposť anjela poukazuje na ešte väčšiu Hospodinovu velkoleposť. Žalobca je vlastne náprotivkom tohto anjela, keďže je najškaredším z nich, nedá sa však povedať, či ide o padlého anjela alebo inú zlú mocnosť. Tento žalobca však neprispieva k pádu človeka, iba prináša správy o hriechoch.

Predtým než sa prorokova duša ocitne na mieste, kde prebývajú spravodliví, musí najprv prejsť po sedemstupňovej ceste. Najprv sa dozvedá, ako sa proti hriešnikom zbiera „dôkazový materiál“, potom vidí prechod duší do večného trestu (čo sa však netýka Sofoniáša), vrhanie ohňa a ocitá sa v podsvetí, kde sa nachádza starostlivý anjel Eremiel a žalobca, ktorého úlohou je obviňovať duše pred Hospodinom. Na tomto mieste vidí Sofoniáš „dôkazy“ proti jeho osobe. Keď sa však dokáže jeho nevina a Hospodin sa nad ním svojou milosťou zľutuje, vstupuje medzi anjelské bytosti.²⁸⁸ Rozhovor anjela s týmito spravodlivými ako s priateľmi sa podobá na novozákonné premenenie. Eliáš je jedným z týchto spravodlivých zo starých časov, ktorí prebývajú za riekou. Prototypom týchto svätých je však Enoch,²⁸⁹ ktorý bol vzatý. Prorok z apokalypsy sa „kvalifikoval“ na vstup do raja a teda môže vidieť miesto odpočinku spravodlivých. Zoznam spravodlivých obohatený o kresťanských svätcov môže byť pozostatkom mníšskej redakcie,²⁹⁰ ktorá zástup starozákonných a novozákonných svätých vníma v jednej línii.

²⁸⁶ RECENSIO DOROTHEI explicitne spomína, že *Eliáš je prvý z ľudí podstúpivších nebeskú cestu*. Čo by naznačovalo, že podstúpenie takejto cesty je v čase vzniku spisu nie až tak neobvyklou činnosťou. (prel. podľa SCHERMANN, s.52)

²⁸⁷ Dan 12:3-4

²⁸⁸ OTP vol.I., s.502

²⁸⁹ Gen 5:24

²⁹⁰ OTP vol.I., s.501

8.5. Eschatologický Eliáš - zhrnutie

Eliáš vystupuje v kontexte udalostí posledných časov niekoľkými spôsobmi – v súvislosti so vzkriesením (*kriesi* alebo *sa nachádza* medzi vzkriesenými spravodlivými), ako *žalobca* a ako *mučeník*.

A. *Vzkriesenie*

V Starej zmluve nachádzame vieru vo vzkriesenie na niekoľkých miestach.²⁹¹ Viera v život spravodlivého po smrti je v židovstve rozšírená až v období na konci 1.st. n.l. a množstvo židovskej literatúry z tohto obdobia bolo zachované práve vďaka jej používaniu kresťanmi tej doby.²⁹² Všeobecné rozšírenie takejto viery, ktorá predtým existovala, len nie v takom rozsahu, azda pramení z okolností makabejského obdobia, kde bolo utrpenie spravodlivých (bez toho aby videli odmenu v časnosti) urgentným problémom. Takáto viera teda neprišla náhle, ale je v duchu toho, že v Starom zákone sa Boh predkladá ako láskavý a spravodlivý, a síce že je zvrchovaný darca života a teda môže darovať život aj mŕtvym.²⁹³ Aj keď judaizmus chápe človeka ako nedeliteľný psychosomatický celok (na rozdiel od platónskeho pohľadu, kde je človek zloženinou hmoty a nesmrteľnej duše, ktorá sa po smrti konečne vymaní do večnosti, odkiaľ pochádza), počas neskoršieho obdobia judaizmu druhého chrámu začína prevládať práve „dualistickejší“ pohľad na človeka (po smrti). Telo aj duša sú smrteľné, ale po smrti sa rozdelia. Telo sa nachádza na mieste odpočinku, duša putuje do Šeolu (do „vyblednutej“, a teda „mŕtvej“ existencie), obe „súčiastky“ sú teda smrteľné. V textoch obdobia judaizmu druhého chrámu je teda duša nejednoznačný pojem, keďže buď odkazuje na „vyblednutých“ jedincov po smrti (starý nedualistický pohľad), alebo odkazuje iba na určitú *oddelenú* časť človeka, ktorá sa zjednotí so smrteľným telom pri vzkriesení.²⁹⁴ So vzkriesením súvisí aj

²⁹¹ napr. Dan 12:2-3, Iz 26:19; Ž 49:16 (...vezme si ma – JIQQÁCHÉNÍ, podobne L-K-CH ako pri „vzati“ Eliáša); Ž 73:24. BAUCKHAM, World s.245

²⁹² BAUCKHAM, World s.246

²⁹³ napr. 1 Sam 2:6

²⁹⁴ BAUCKHAM, World s.251

ponímanie utrpenia spravodlivých, ktoré opäť vyvstáva aj v kresťanskom kontexte.

B. *Mučeníctvo*

Samotný kult kresťanských martýrov je inšpirovaný viacerými tradíciami, či už grécko-rímskymi pohrebnými zvykmi alebo židovskou tradíciou pripomínania si prorokov.²⁹⁵ Najmä počas prenasledovania kresťanov ešte pred milánskym ediktom (313 n.l.) je spomienka na kresťanských mučeníkov pre cirkev významná. Apokalypsa Eliášova, ktorá zrejme vznikla v kontexte egyptského kresťanstva a pracuje s mučeníctvom ako so znakom utrpenia posledných časov, však do celej problematiky vnáša nový prvok – mučeníkmi sú aj židovskí, nielen kresťanskí svätí. Prenášanie príbehov židovských svätých postáv je súčasťou grécko-rímskeho judaizmu a je súčasťou sebaepochopenia novovzniknutých skupín veriacich, ktorí svojej identite rozumejú ako takej, ktorá je založená *mimo tohto sveta* a svoje prenasledovanie chápu ako jeden zo znakov posledného veku. Tiež však slúži ako praktický predobraz toho, aký je osud skutočného svätca.²⁹⁶ Zdôraznenie fyzickej stránky príchodu svätých svedčí o tradícii uctievania telesných pozostatkov (azda typické pre Egypt).²⁹⁷ Novým rozšírením Eliášovskej legendy je aj spojitost Eliáša s tisícročným kráľovstvom, čo však opäť vyvstáva zo situácie na egyptskom vidieku v treťom storočí n.l., ktorý svoje utrpenie chápe ako znak posledných časov, ktoré sa v legendách spájajú s Eliášom.

C. *Súd - Žaloba*

Časťou židovskej eschatológie je aj viera v konečnú Božiu spravodlivosť, ktorá musí na konci dejín (a teda pri vzkriesení, čo je skvelá príležitosť aj na odhalenie skrytých záležitostí) prevážiť. Keďže je spravodlivosť tesne spätá so súdom, vzkriesenie sa vyskytuje práve v tomto kontexte. Individuálna

²⁹⁵ FRANKFURTER, s.25

²⁹⁶ FRANKFURTER, s.27

²⁹⁷ Tamže. s.30

eschatológia (čo sa stane s *jedincom* po smrti) nie je oddelená od kolektívnej eschatológie. Budúcnosť jednotlivca po smrti súvisí s celkovým kontextom Božieho ľudu a obnovením Izraela. Nedeliteľnosť jednotlivca a *kolektívna* eschatológia teda vedú ku konceptu „dočasného Šeolu“, kde spravodliví ešte nie sú odmenení a nespravodliví ešte čakajú na svoj trest. To, že spravodliví (ako sa ukázalo aj Eliáš) sú ešte pred vzkriesením, (momentálne po smrti), v „raji“, je myšlienka neskoršieho pôvodu a súvisí s náboženským vplyvom nežidovských skupín, najmä gréckej tradície.²⁹⁸

Myšlienka, že individuálny súd jednotlivca, ktorý sa odohráva na konci dejín a následne nasleduje jeho večný ortiel po smrti, je egyptsko-platónskeho pôvodu. Židovský autor si používa tieto obrazy, aby hovoril rečou aj pohanského publika.²⁹⁹ Požičiavanie iných ako židovských motívov práve židovskými redaktormi nie je v tejto dobe ničím výnimočným (ako je to v Sibylle, ktorá obsahuje viac vrstiev zásahov). V rabínskych textoch má Eliáš funkciu konečného žalobcu, ktorý či už rozsudzuje nevyriešiteľné spory alebo má funkciu aj pri vzkriesení mŕtvych. Príchod Eliáša však primárne neznamená, že hneď po ňom príde Mesiáš, tieto príchody od seba môžu byť aj úplne nezávislé.³⁰⁰ Eliáš, ktorý aj v starozmluvnom cykle vystupuje ako správny vyznávač, vystupujúci v pseudepigrafných spisoch v spojení so skazou, (ktorá je chápaná ako *trest za hriechy* ako idolatria a etické priestupky) má teda ako spravodlivý jedinec a pravý vyznávač plné právo žalovať.

²⁹⁸ BAUCKHAM, World s.252

²⁹⁹ Tamže. World s.253

³⁰⁰ FEIERSTEIN s.82

Záver

Na prelome a na začiatku prvého storočia vzniklo okolo Eliáša mnoho špekulácií, ktoré zachytávajú knihy Novej zmluvy a ďalšia literatúra zo židovsko-kresťanského okruhu. Eliáš v nej vystupuje ako *vzkriesený*, *Redivivus* (*reinkarnovaný*³⁰¹ alebo *znovunavrátený*) alebo ako *typ proroka*.

Novozákonný kánon sa prvý krát ako celok spomína v 39. veľkonočnom liste biskupa Atanázia z roku 367 n.l., jedná sa však o knihy zo širšieho obdobia. Židokresťanský autor Markovho evanjelia, ktoré je určené pre kresťanov pochádzajúcich z pohanov, ktoré vzniklo okolo 70 n.l.,³⁰² slúži ako „negatívny priestor“ toho, kým je Ježiš Kristus (nie je Eliášom), zároveň spomína Eliáša osobne (pri premenení) a zmieňuje aj legendu o pomoci proroka trpiacemu spravodlivému. Autor Matúša, ktorý zrejme pracuje s Markovým textom už po rozchode so synagógou (doba spísania evanjelia je okolo 90 n.l.),³⁰³ pridáva eliášovskú látku týkajúcu sa identity Jána Krstiteľa. V dvojdielnom lukášovskom cykle (vznik okolo 70 n.l.), ktorý je určený pre kresťanov z pohanov,³⁰⁴ Eliáš oproti látkam Mareka a Matúša (teda v spojení s Ježišom Kristom a Jánom Krstiteľom a premenením) vystupuje aj v kratučkých exemplách a iba v evanjeliu (nie v Skutkoch). Jánovská škola, ktorá má na svedomí vznik evanjelia Jána, ktoré vzniklo približne na konci 1.storočia n.l.,³⁰⁵ používa Eliáša s ohľadom na vystupovanie Jána Krstiteľa, pracuje teda *iba* s motívom Eliáša ako predchodcu dňa Hospodinovho, ktorý *už* nastáva s príchodom Mesiáša. V epištolách slúži Eliáš iba ako ilustrácia, ktorú kladie svojim adresátom *pred oči* buď *Pavol* (na osvetlenie vzťahu kresťanskej obce a židovstva), ktorý adresuje svoj list rímskym kresťanom okolo r.56 n.l.,³⁰⁶ na to, aby objasnil vzťah kresťanov pochádzajúcich

³⁰¹ Eliáš slúži ako obraz aj Tertuliánovi, ktorý celkovo odmieta myšlienku reinkarnácie ako takej práve na jeho prípade, ktorý sa má vrátiť nie po vlastnej smrti, ale bez toho, aby umrel, a teda jeho duša nemôže byť „presunutá“ do iného tela. Svet má teda opäť navštíviť osobne. JOYNES, s.466

³⁰² POKORNÝ, Úvod s.406

³⁰³ Tamže. s.485

³⁰⁴ Tamže. s.567

³⁰⁵ Tamže. s.619

³⁰⁶ Tamže. s.331

z pohanov k židovstvu, alebo *neznámy kresťanský učiteľ* (ktorý napísal list Jakuba približne na konci 1.storočia³⁰⁷ do diaspóry), ktorý nadväzuje na legendárne látky Eliáša ako modlitebníka.

V kresťanskom kanóne teda slúži Eliáš ako *typ proroka v kristologickom kontexte*, keďže sa spája s identitou Ježiša Krista, ktorý je chápaný ako naplnenie mesiášskych a eschatologických očakávaní, ďalej ako *Eliáš sám o sebe* v spojení s *exemplom v ekzeziologickom kontexte*, ktoré sa týka vzájomného vzťahu cirkvi a židovského (prípadne pohanského) národa a ako *príklad modlitebníka*. Novinkou v ponímaní Eliáša je v Novom zákone zmienka o jeho utrpení.³⁰⁸ Neexistuje však starozákonné proroctvo, ktoré by hovorilo o Eliášovi ako o niekom, kto má podstúpiť utrpenie,³⁰⁹ a táto zmienka sa v evanjeliách nachádza skôr v popise Jánovej úlohy, nemusí sa teda vzťahovať k utrpeniu Eliáša, je iba vo voľnej línii, ktorá vyúsťuje do utrpenia Ježiša Krista. Týka sa teda iba utrpenia *niekoho ako Eliáša*. Útrapy sa však dajú ponímať ako všeobecný oriel nad vernými. Pokladanie Jána Krstiteľa a Ježiša Krista za vtelenie inej osoby, prípadne vyššej sily, svedčí tiež o viere v návrat významných osôb v Palestíne prvého storočia.³¹⁰ Starozákonné pseudepigrafy preberajú starozákonnú látku Eliáša ako *modlitebníka*, následne *človeka, ktorý nezakúsil smrť* a spravodlivého *proroka nad všetkými prorokmi*. Túto spravodlivosť však rozširujú až do súdnej roviny a žalobu spracúvajú v eschatologickej rovine už aj zoči-voči kresťanským (aj kanonickým) materiálom. Ponímanie Eliáša ako toho, ktorý porazí stelesnenie zla na konci vekov, súvisí s výkladom Malachiáša, podľa ktorého spočíva Eliášova úloha v roztriedení dobrého a zlého na konci vekov a očistenia ľudu od *zlých prvkov*.³¹¹

Oproti Novému Starému zákonu pribúda taktiež bohatá obrazotvornosť týkajúca sa večného života a Eliáša nachádzajúceho sa pri Bohu. Kresťanskí

³⁰⁷ Tamže, s.767

³⁰⁸ Mt 17:12, Mk 9:13

³⁰⁹ HAGNER, s.497

³¹⁰ JOYNES, s.466

³¹¹ ASSIS, s.215

redaktori pseudepigraphov sa neboja preberať všeobecne rozšírené dobové židovské (a v staršej vrstve niektorých pseudepigraphov pohanské) predstavy o vzkriesení a súde, ktoré majú napriek svojej ilustratívnej povahe význam, keďže vypovedajú o nevysloviteľnom charaktere toho, ako daný autori a redaktori rozumeli realite a eschatológii a používali staro-novej obrazotvornosť pre artikulovanie svojej viery.

Spoločne s Novou zmluvou však pseudepigrafy zdieľajú vieru, že modlitba skrze Krista v duchu je ako *modlitba spravodlivého*, ktorá má priamy dopad na skutočnosť. Spoločná je aj myšlienka inklúzia pohanov (a kresťanov) do židovstva a židovstva do kresťanstva a Eliáša ako Božieho priateľa, s ktorým sa z času na čas skutočne rozpráva.

Medzi pohľadmi na vývoj kresťanstva a judaizmu, kde sa buď považuje kresťanstvo za odnož judaizmu a zároveň sa za pôvodné náboženstvo pokladá judaizmus, sa okrem týchto dvoch výrazných línií, ktoré zdôrazňujú rozdielnosť kresťanstva a rabínskeho judaizmu, vyskytuje aj pochopenie tohto obdobia ako obdobia *stredného* judaizmu, kde rôzne prúdy tohto náboženstva vrátane kresťanstva existovali vedľa seba a vyúsťujú dokonca do takých tvrdení, že aj samotné kresťanstvo označujú za judaizmus.³¹² Práve táto pestrosť a kontinuita zapríčiňujú podobné a rozdielne motívy v Eliášovskej legende.

Najzaujímavejšie chápanie toho kto je Eliášom, pochádza však až z neskoršej doby a uvádza ho chasidská poviedka.³¹³

Jedného dňa sa prostý chasid vybral za Baal Šem Tovom a povedal:

„Rabbi, rád by som na vlastné oči videl proroka Eliáša.“

„To je ľahké. Hneď Ti poviem, čo máš urobiť. Zober si dva košíky – jeden naplň jedlom a druhý detským oblečením. Potom sa pred Roš Ha-šana vyber do Minsku. Na pokraji mesta, hneď pri lese stojí ošarpaný dom. Nájdi ho, ale neklop hneď na dvere, chvíľku tam postoj a vyčkaj a tesne predtým, ako sa budú zapalovať sviečky, zaklop na dvere a požiadaj o pohostinnosť.“ povedal Baal Šem Tov.

³¹² BAUCKHAM, World s.176

³¹³ BUXBAUM

Chasid šiel domov a povedal svojej žene o svojej plánovanej ceste, tá však nebola veľmi naklonená tejto myšlienke.

„Ako môžeš opustiť svoju rodinu? Máš predsa vziať deti do synagógy!“

„Ale no tak! Mám jedinečnú príležitosť vidieť Eliáša na vlastné oči!“

Žena sa nakoniec nechala prehovoriť, chasid sa teda vybral na cestu tak ako mu poradil Baal Šem Tov. Naplnil koše jedlom a oblečením a šiel do Minsku, kde našiel za mestom napoly zrúcaný dom. Prišiel tesne ku dverám a nehybne načúval. Počul však iba detský usedavý plač a vzlykot.

„Mama, sme hladní! Je Jom Tov a my si nemáme čo obliecť.“

Chasid však počul odpoveď: „Deti, nestrachujte sa. Boh nám pošle proroka, ktorý nám prinesie všetko čo potrebujeme!“ Potom chasid nedočkavo zaklopal na dvere a keď mu otvorili, spýtal sa, či s nimi môže cez tento sviatok ostať. „Ako vás len pohostíme, keď nemáme žiadne jedlo?“ spýtala sa žena. „To nič,“ odpovedal chasid, „Mám dosť jedla pre nás všetkých.“ Vošiel teda dnu a otvoril košík a rozdal jedlo a šaty deťom, ktoré si hneď rozchytali nohavice, baretku a košele. Zostal s nimi ešte dva dni, ale vôbec nemohol spať. Akoby aj mohol? Veď čo keby zmeškal šancu stretnúť Eliáša? Ale nikde nikoho.

Chasid šiel teda druhá raz za Baal Šem Tovom a durdil sa: „Majstre, nevidel som Eliáša!“ „Urobil si všetko ako som Ti kázal?“ spýtal sa Baal Šem Tov. „Hej!“ povedal chasid. „A naozaj si ho nevidel?“ „Vôbec!“ „Si si tým úplne istý?“ „Áno, Rabbi, nikoho som nevidel.“ Baal Šem Tov odpovedal: „Potom sa tam budeš musieť vrátiť na Jom Kippur. Do toho istého domu. Vezmi aj košík s jedlom. Ale opäť chvíľku pre istotu striehni pri dverách.“

Chasid sa vrátil späť k svojej žene a povedal jej o svojom výlete na Jom – Kippur.

„Ako môžeš zase opustiť svoje deti?“

„Baal Šem Tov povedal, že budem môcť vidieť Eliáša, veľkého cadika! Akoby som mohol neísť...“ Jeho žena znovu privolila a povedala, že dva-tri dni sú dosť dlhý čas na to, aby človek videl Eliáša.

Vrátil sa teda do Minsku, tentoraz radšej o niečo skôr a prikradol sa ku dverám. Opäť počul náramný plač: „Sme hladní! Celý deň sme nič nejedli.“ Mama im povedala: „Deti! Spomeňte si ako ste nariekali pred Roš Ha-šana, že si nemáte ani čo obliecť a nemáte ani nič na jedenie? Vtedy som Vám povedala, aby ste dôverovali Bohu a že vám pošle proroka Eliáša, ktorý vám prinesie jedlo a háby a všetko čo potrebujete. Teraz zase plačete, ale uznajte sami, nemala som pravdu? Čo ste na vlastné oči nevideli, že Boh poslal Eliáša s jedlom a so šatami a ostal s nami ešte ďalšie dva dni? Teraz ste zase smutní, ale nebojte sa, Eliáš príde zas.“

Potom chasid pochopil a zaklopal na dvere.

Zoznam literatúry

Texty

Biblia. Písmo Sväté Starej a Novej zmluvy. Liptovský Mikuláš: Tranoscius – Banská Bystrica: Slovenská biblická spoločnosť, 2010. Podľa vydania Slovenskej evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v ČSSR, 1979.

Novum Testamentum Graece. 28. rev. Aufl. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2012.

Septuaginta. Ed. A. Rahlfs. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1979.

Biblia Hebraica Stuttgartensia. Ed. quarta emendata. Ed. R. Kittel. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1990.

Apokryfy: Mimokanonické (deuterokanonické) spisy Starej zmluvy podľa Septuaginty. 1. vyd. Prel. K. Gábriš. Bratislava: Vesna, 1990.

Didascalia et Constitutiones Apostolorum. Ed. F. X. von Funk. Paderborn: Schoeningh, 1905. Online: <https://archive.org/details/didascaliaetcon00funkgoog>.

Novozákonní apokryfy III. Proroctví a apokalypsy. 1. vyd. Ed. J. A. Dus. Praha: Vyšehrad, 2007.

The Old Testament Pseudepigrapha I-II. Ed. J. H. Charlesworth. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1983-1985.

Die Oracula Sibyllina (GCS 8). Ed. J. Geffcken. Leipzig: Hinrich, 1902. Online: <https://archive.org/details/dieoraculasibyl02geffgoog>.

Prophetarum vitae fabulosae. Ed. T. Schermann. Leipzig: Teubner, 1907. Online: <https://archive.org/details/prophetarumvita00schegoog>.

Slovníky

NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník.* Praha: Česká biblická společnost, 1992.

SOUČEK, J. B. *Řecko-český slovník k Novému zákonu.* 6. vyd. Praha: Kalich, 2003.

PRACH, V. – SCHULZ, J. G. *Řecko-český slovník.* Ve Vyšehradu 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2005.

Sekundární literatura

- ASSIS, Elie. *Moses, Elijah and the messianic hope: a new reading of Malachi 3,22-24*. In: *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* 123, no. 2: 207-220. 2011.
- AYRES, Lewis. *Into the poem of the universe: exempla, conversion, and church in Augustine's Confessiones*. In: *Zeitschrift für Antikes Christentum* 13, no. 2. s. 263-281. 2011.
- BALABÁN, Milan – Věra TYDLITÁTOVÁ. *Tázání po budoucím*. Praha: Herrmann, 1998.
- BAUCKHAM, Richard. *The Jewish world around the New Testament*. pbk. ed. Grand Rapids, Mich: Baker Academic, 2010.
- BORING, M. *Mark: a commentary*. 1st ed. Louisville: Westminster John Knox Press, 2006.
- BROWER, Kent. *Elijah in the Markan passion narrative*. In: *Journal for the Study of the New Testament*, 18, s. 85-101. 1983.
- BRUCE, F. *The letter of Paul to the Romans: an introduction and commentary*. 2nd ed. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1985.
- BRYAN, Steven M. *Jesus And Israel's Traditions of Judgment and Restoration*. In: *Tyndale Bulletin* 51/2. s. 309-312. 2000.
- BUXBAUM, Yitzchak. *Elijah the Prophet in Minsk*. Online: www.chabad.org [cit. 2015-04-24].
- COLLINS, Adela Yarbro. *Cosmology and eschatology in Jewish and Christian apocalypticism: a comparative traditio-historical study of eschatological, apocalyptic, and messianic ideas in the Dead Sea scrolls and the New Testament*. New York: Brill, 1996.
- CRANFIELD, C.E.B. *A Critical and exegetical commentary on the Epistle to the Romans*. Vol. II. Repr. with corr. Edinburgh: T. – T. Clark, 1979.
- CROATTO, J. Severino. *Jesus, Prophet Like Elijah, and Prophet-Teacher Like Moses in Luke-Acts*. In: *Journal of Biblical Literature*, vol. 124, issue 3, s. 451-465. 2005.
- DALE, C. Allison. *James: a critical and exegetical commentary (ICC)*. London: T. – T. Clark, 2013.
- DAVILA, James R. *The provenance of the Pseudepigrapha: Jewish, Christian, or other?* Boston: Brill, 2005.

- DODS, Marcus – BRUCE, Alexander Balmain. *The Expositor's Greek Testament*. Vol. 1. Grand Rapids: W.B. Eerdmans, 1956.
- DUNN, James D. G. *Romans*. Dallas, Tex: Word Books, 1988.
- ECO, Umberto. *Bludiště seznamů*. Praha: Argo, 2009.
- ECO, Umberto. *Od stromu k labyrintu: historické studie o znaku a interpretaci*. Vyd. 1. Přel. Zora Jandová. Praha: Argo, 2012.
- ELOWSKY, Joel C. *John 1-10 (Ancient Christian Commentary)*. Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press, 2006.
- EVANS, Craig A. *Luke's use of the Elijah/Elisha Narratives and the Ethic of Election*. In: *Journal of Biblical Literature*, vol. 106, issue 1, s. 75-83. 1987.
- EVE, Eric. *The Jewish context of Jesus' miracles*. Sheffield etc.: Sheffield Academic Press, 2002.
- FAIERSTEIN, Morris. *Why do the Scribes say that Elijah must come first*. In: *Journal of Biblical Literature*, vol. 100, issue 1, s. 75-86. 1981.
- FITZMYER, Joseph A. *More about Elijah coming first*. In: *Journal of Biblical Literature*, vol. 104, issue 2, s. 295-302. 1985.
- FRANKFURTER, David. *The Cult of the Martyrs in Egypt before Constantine : The Evidence of the Coptic Apocalypse of Elijah*. In: *Vigiliae Christianae* 48, no. 1, s. 25-47. 1994.
- GUMMERLOCK, Francis X. *The Rapture in the Apocalypse of Elijah*. In: *Bibliotheca Sacra* 170, s. 418-31. 2013.
- HAGNER, Donald Alfred. *Matthew 1–13 (Word Biblical Commentary, 33A)*. Waco, Tex: Word Books, 1993.
- HOGETERP, Albert L. *Expectations of the end: a comparative traditio-historical study of eschatological, apocalyptic, and messianic ideas in the Dead Sea scrolls and the New Testament*. Brill, 2009.
- HYMAN, Frieda Clark. *Elijah: Accuser and defender*. In: *Judaism*, vol. 39, issue 3, s. 282-295. 1990.
- JANES, R. *Why the Daughter of Herodias Must Dance (Mark 6.14-29)*. In: *Journal for the Study of the New Testament*, vol. 28, issue 4, s. 443-467. 2006.
- JOHNSON, Luke Timothy. *The letter of James: a new translation with introduction and commentary*. 1st ed. New York: Doubleday, 1995.

- JOYNES, Christine E. *The returned Elijah? John the Baptist's angelic identity in the Gospel of Mark*. In: *Scottish Journal of Theology*, vol. 58, issue 4, s. 455-467. 2005.
- JUST, Arthur A. *Luke* (Ancient Christian Commentary). Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press, 2003.
- KIRKWOOD, William G. *Parables as Metaphors and Examples*. In: *Quarterly Journal of Speech*, vol. 71, s. 422-440. 1985.
- KNIGHT, Jonathan. *The Ascension of Isaiah*. Sheffield, England: Sheffield Academic Press, 1995.
- LIMBECK, Meinrad. *Evangelium sv. Marka*. 1. vyd. v KN. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997.
- LINCOLN, Andrew T. *The Gospel according to St John* (Black's New Testament Commentaries, 4). s. l.: Baker, 2013.
- LONGMAN III., Tremper – GARLAND, David E. *The Expositor's Bible Commentary. Revised Edition*. Vol. 10. *Luke – Acts*. Grand Rapids, Mich: Zondervan, 2007.
- LONGMAN III., Tremper – GARLAND, David E. *The Expositor's Bible Commentary. Revised Edition*. Vol. 11. *Romans – Galatians*. Grand Rapids, Mich: Zondervan, 2005.
- LOREIN, Geert Wouter. *The Antichrist Theme in the Intertestamental Period*. New York: T. – T. Clark, 2003.
- MCDONALD, Lee Martin *The biblical canon: its origin, transmission, and authority*. Peabody, Mass.: Hendrickson Publishers, 2007.
- MERI, Josef W. *Re-Appropriating Sacred Space: Medieval Jews And Muslims Seeking Elijah And Al-Khadir*. In: *Medieval Encounters*, vol. 5, issue 3, s. 237-264. 1999.
- MILLER, David Marvin. *Seeing the glory, hearing the son: the function of the wilderness theophany narratives in Luke 9:28-36*. In: *Catholic Biblical Quarterly* 72, no. 3: s. 498-517. 2010.
- MOSS, Candida R. *The Transfiguration: an Exercise in Markan Accommodation*. In: *Biblical Interpretation* 12, no. 1. s. 69-89. 2004.
- MOWINCKEL, Sigmund, *He that cometh: the Messiah concept in the Old Testament and later Judaism*, Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 2005.
- MRÁZEK, Jiří. *Evangelium podle Matouše*. 1. vyd. (Český ekumenický komentář k Novému zákonu). Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností. 2011.

OHLER, Markus. *The Expectation of Elijah and the Presence of the Kingdom of God*. In: *Journal of Biblical Literature*, vol. 118, issue 3, s. 461-476. 1999.

PETTERSON, Anthony. *Antecedents Of The Christian Hope Of Resurrection. Part 2, Intertestamental Literature*. In: *Reformed Theological Review* 59/2, s. 53-64. 2000.

POIRIER, John C. *Jesus as an Elijianic figure in Luke 4:16-30*. In: *Catholic Biblical Quarterly*, vol. 71, issue 2, s. 349-363. 2009.

POKORNÝ, Petr. *Výklad evangelia podle Marka. 2. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1981.*

POKORNÝ, Petr – HECKEL, Ulrich. *Úvod do Nového zákona: přehled literatury a teologie*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013.

PRUDKÝ, Martin – HELLER, Jan. *Obtížné oddíly Předních proroků*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2013.

RINDGE, Matthews. *Luke's Artistic Parables: Narratives of Subversion, Imagination, and Transformation*. In: *A Journal of Bible and Theology*, Vol. 68(4), s. 403–415. 2014.

ROBINSON, D. W. B. *To Submit to the Judgement of the Saints*. In: *Tyndale Bulletin*, vol.10/1, s.1-7. 1962.

SANDERS, Joseph Newbould. *A Commentary on the Gospel according to St. John* (Harpers's New Testament Commentaries). Peabody, Mass.: Hendrickson, 1988.

SATRAN, David. *Biblical prophets in Byzantine Palestine: reassessing the Lives of the prophets*. New York: E.J. Brill, 1995.

SCHREINER, Thomas R. *Romans*. Grand Rapids, Mich.: Baker Books, 1998.

STEIN, Robert H. *Mark*. Grand Rapids: Baker Academic, 2008.

STONE, Michael E. – CROSS, Frank Moore. *Fourth Ezra: a commentary on the book of Fourth Ezra*. Minneapolis: Fortress Press, 1990.

VAN DE BEEK, A. *Moses, Elijah, and Jesus Reflections on the basic structures of the Bible*. In: *In Die Skriflig/In Luce Verbi* 46 (1), 2012.

WEINRICH, William C. *Antichrist in the early church*. In: *Concordia Theological Quarterly* 49, no. 2-3: s. 135-147. 1985.

WHITTERS, Mark F. *Why Did the Bystanders Think Jesus Called upon Elijah before He Died (Mark 15: 34-36)? The Markan Position*. In: *Harvard Theological Review*, vol. 95, issue 1, s. 119-124. 2002.

XERAVITS, G.G., *Some Common Themes in the Early Jewish Prophetic Biographies of Vitae Prophetarum*, autorská kópia www.academia.edu. 2013.

XERAVITS, G.G., *Some Remarks on the Figure of Elijah in Lives of the Prophets 21:1–3*. In: *Dead Sea Scrolls and Other Early Jewish Studies in Honour of Florentino Garcia Martinez* (Supplements to the JSJ 122), Leiden/Boston: Brill, s. 499–508, 2007.

XERAVITS, G.G., *The Wonders of Elijah in the Lives of the Prophets*, in *Biblical Figures in Deuterocanonical and Cognate Literature*, Walter de Gruyter. s. 231-238, 2009.